

7—8-2008

ARCHE

П А Ч А Т А К

7—8-2008

**ARCHE 7—8 (70—71)
ліпень — жнівень 2008**

**Навуковы, навукова-папулярны,
грамадзка-палітычны і літаратурна-
мастацкі часопіс «ARCHE Пачатак»
выдаецца зь верасьня 1998 году
штомесцяц.**

РЭДАКЦЫЯ:

Валер Булгакаў — галоўны рэдактар
Віктар Жыбуль — рэдактар
Вольга Калацкая — рэдактар
Алена Казлова — сакратарка рэдакцыі
Аляксандра Макавік — рэдактар
Сяргей Макарэвіч — распаўсюднік

**ARCHE is a Partner of European Cultural
Journals Network Eurozine
(www.eurozine.com)**

Адрас для допісаў: ARCHE, а/с 3, 220018,
Менск-18.

E-mail: arche@arche.org.by.

Заснавальнік: Андрэй Дынько.

Выдавец: установа «Рэдакцыя часопісу «Архе-Пачатак».
Пасьведчаньне аб дзяржаўнай рэгістрацыі № 530
ад 4.05.2001.

ISSN 1392-9682

Юрыдычны адрас: вул. Нававіленская
24/1А, каб. 2П, 220053, Менск.

Цана дамоўная.

Рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе рукапісаў. Рэдакцыя
рэдагуе матэрыялы, прынятыя да друку.

Часопіс можна замовіць у распаўсюднікаў:

Баранавічы — Руслан Равяка, п/с 13, 225409,
Баранавічы-9, тэл. (029) 767-20-37.

Барысаў — Алег Лучына, п/с 714, 222120,
Барысаў-1, тэл. (029) 33-99-161.

Берасьце — Ігар Бараноўскі,
тэл. (0162) 25-61-55.

Віцебск — Барыс Хамайда, тэл. (0212) 34-52-41.

Гомель — Ларыса Шчыракова,
тэл. (029) 341-66-94;
Дзяніс Федарэнка, тэл. (029) 733-55-22.

Полацк — Алесь Аркуш, тэл. (0214) 41-85-19.

Магілёў — Алесь Асіпцоў,
тэл. (0222) 25-57-85, (029) 625-57-85.

Менск — Сяргей Макарэвіч,
тэл. (029) 505-39-11.

Шукаем распаўсюднікаў зь іншых мясьцінаў.

**Падпіска на часопіс «ARCHE Пачатак»
прымаецца ўва ўсіх аддзяленьнях
«Белпошты».**

Падпісана ў друк 24.08.2008.

Выхад у сьвет 29.08.2008. Фармат 70x100 1/16.

Друк афсэтны. Гарнітура Школьная. Ум. друк. арк. 65,6.
Наклад 200 асобнікаў. Замова

Надрукавана з гатовых дыяпазытываў заказчыка ў друкарні
ТАА «Палікрафт», вул. Кнорына, 50, 220103, Менск.

У афармленьні першай старонкі выкарыстана гравюра
з выявай вялікага князя літоўскага Аляксандра
Ягелончыка перад сэнатам. Дызайн Ягора Шумскага.

© «ARCHE Пачатак», 2008

П а д п і с н ы і н д э к с 0 0 3 4 5

ARCHE on-line: <http://arche.by>

ЗЬМЕСТ

	5	ВАЛЕР БУЛГАКАЎ Другая традыцыя. Ад рэдактара
	8	АЛЕСЬ БЕЛЫ Лацінскі акцэнт
АНАЛІТЫКА	11	ВІТАЛЬ СІЛІЦКІ Парлямэнцкія выбары: беларуская нуда, эўрапейская інтрыга?
	17	Выбух і шмон: беларускі міні-Асьвенцім. Круглы стол у рэдакцыі «ARCHE»
	28	БАЛАШ ЯРАБІК, АЛАСТАР РАБАЛЬЯЦІ Менскія манэўры. Лукашэнка выкарыстоўвае выбары, каб здабыць рычагі ў перамовах з ЭЗ
КРЫТЫКА	33	АНДРЭЙ РАСІНСКІ Памяць ахвяраў і памяць катаў
	51	АНДРЭЙ ВАШКЕВІЧ Як Гронскі расправіўся над Каліноўскім
	73	АЛЕГ ДЗЯРНОВІЧ Наўздагон. Заўвагі на палёх кнігі Анджэя Раманоўскага «Пазытывізм у Літве»
	79	АНДРЭЙ ЦІХАМІРАЎ Левалібэральнае асэнсаваньне беларускай ідэі
	95	АНАТОЛЬ АСТАПЕНКА Аб беларускай нацыянальнай ідэі і так званай «беларускай інтэлектуальнай прасторы»
ГІСТОРЫЯ	102	АЛЕСЬ БЕЛЫ Эвалюцыя палітычнага народу ВКЛ у Сярэднявечча і Новы час
	169	ВІТАЛЬ ГАРМАТНЫ Аршанская бітва 8 верасьня 1514 г.
	188	КОНРАД БАБЯТЫНСКІ Ад Смаленску да Вільні. Вайна Рэчы Паспалітай з Масковіяй (1654—1655 гг.)
	366	АНДРЭЙ КАТЛЯРЧУК У ценю Польшчы і Расеі. Вялікае Княства Літоўскае і Швэцыя ў часе эўрапейскага крызісу сярэдзіны XVII ст.
	680	ІРЫНА ЛАЎРОЎСКАЯ Ахвярадаўцы і ахвяраваньні ў Берасьці Літоўскім (XVII—XVIII стст.)
	695	ЛАРЫ ВУЛЬФ Уніяцкая царква і падзелы Польшчы: самазахаваньне канфэсіі ў век асьвечанага абсалютызму
	797	СЫМОН ЛУКОШКА 1780—1800-я гады: рэлігійная канвэрсія беларускіх уніятаў
	806	ПЁТРА РУДКОЎСКІ Праблемы з рэальнасьцю Анэла Доўгірда
	819	ТЭАДОР Р. УІКС Русіфікацыя: словы і справы (1863—1914)
	841	РАФАЛ УНУК Беларускае антыкамуністычнае падпольле — спроба пастаноўкі праблемы
ЛІТАРАТУРА	879	МІКОЛА ХАЎСТОВІЧ «Я, хоць і не паэта...»
	924	ІГНАЦЫ ЯЦКОЎСКІ Аповесьць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды
ЭСЭІСТЫКА	1067	АЛЕСЬ БЕЛЫ Сага аб Палестры

USEFUL LINKS:

International Visegrad Fund:

www.visegradfund.org/
Official webpage of the Fund: overview of all programs including the rules, applications and the complete lists of previously-supported projects; project partner-search engine; calendar of currently-running projects; useful links; basic information about the Fund

Official Portal of the Visegrad Group:

www.visegradgroup.eu/
Daily news updates from the region; calendar of events; useful links; basic information about the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic; official documents; essays and articles; photo and video-gallery and much more

The Visegrad Group (also known as the „Visegrad Four“ or abbreviated into „V4“) is the regional alliance of four Central European countries –the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic.

● The Group was initiated as the so-called “Visegrad Three” on 15 February 1991 at a meeting of President of the Czechoslovak Republic, Vaclav Havel, President of the Republic of Poland, Lech Walesa, and Prime Minister of the Republic of Hungary, Jozsef Antall. After the split of Czechoslovakia in 1993 the Visegrad Group became the “Visegrad Four”. The name “Visegrad” is derived from the venue of the meeting — the medieval town of Visegrad located in Northern Hungary. ● Establishment of the Visegrad Group in 1991 was based on the principle of mutual solidarity and common shared values such as modern state of law, parliamentary democracy and modern free market economy.

Scholarships for Belarusian Students

● **As of 2009, International Visegrad Fund opens a special program for Belarus. The program offers 80 semesters of scholarship funding solely for students and scholars from Belarus who wish to study at any public or private accredited university in the Visegrad Group countries. They can apply for Master’s or Post-Master’s (Post-Graduate) scholarships in the lengths of 1 to 4 semesters.**

For more information, see www.visegradfund.org/scholarships.html.

Visegrad Fund:

www.visegradfund.org/
On-line notice-board for project partnersearch

The official language of the Visegrad Group and of the International Visegrad Fund is English.

INTERNATIONAL VISEGRAD FUND

Kralovske udolie 8, 811 02

Bratislava, Slovak Republic

Tel.: +421 259 203 811

Fax: +421 259 203 805

www.visegradfund.org

www.visegradgroup.eu (official portal of the Visegrad Group)

● Presently, the Visegrad Group operates as a cooperation and consultation forum among the four Central European countries on various issues and at various levels. Regular annual or bi-annual meetings are held by the prime ministers, foreign ministers, heads of states and other state institutions. ● Since 2004 the four Visegrad Group countries have been members of the European Union. After having achieved the key initial aim — the countries’ mutual entry into the European structures — the Visegrad Group has shifted part of its interests towards other neighboring countries, aiming at preventing any future “Iron Curtains” in the region of East, Central and South-Eastern Europe. The priority countries fall within the Eastern Dimension of the European Neighborhood Policy — i.e. countries on the Group’s Eastern border such as Belarus and Ukraine — and countries of the Western Balkans. ● The International Visegrad Fund was established in 2000 as the only institution of the Visegrad Group with the mission to fund joint projects in the fields of culture, education, scientific exchange and research, youth exchange, cross-border cooperation and promotion of tourism. Presently it runs 4 grant programs, 3 scholarship programs and an artist residency program in 11 annual deadlines. The main recipients of the grant programs are non-governmental non-profit organizations, municipalities and individual citizens.

Другая традыцыя

Ад рэдактара

Для сярэдняга беларуса гісторыя яго зямлі пачынаецца досыць нядаўна, пасля падзелаў Рэчы Паспалітай, Кастрычніцкай рэвалюцыі або найчасцей Вялікай Айчыннай вайны савецкага народу. Даўнейшая гісторыя бачыцца больш цьмяна і асацыюецца з кіеўскімі і літоўскімі князямі, барацьбой расейскага і беларускага народаў за ўз'яднаньне, а то і прымусовым насаджэньнем уніі. Як цьвердзяць безуважныя сацыялягічныя апытаньні, сярод любых гістарычных герояў беларускага народу — Пётар I, Кацярына II і Аляксандар Сувораў. Недзе ззаду цялёпаюцца Вітаўт з Каліноўскім, сьпераду крочаць Машэраў з Лукашэнкам. Выбарным манархам Рэчы Паспалітай месца ў гэтым пантэоне ўжо не застаецца.

Камусьці гэта можа падацца цалкам натуральным, для мяне ж гэта знак таго, што з нашай памяці груба і нахабна выкрасьлены цэлы пласт гісторыі. Манархамі сваёй былой дзяржавы можна не захапляцца, але ведаць пра іх трэба абавязкова. Уяўленьні пра ўбоства беларускай мовы і адсутнасьць у беларусаў гісторыі да ўз'яднаньня з Расейскай імперыяй маюць супольнае паходжаньне. Яго трэба шукаць у каляніяльных і імперскіх ідэалёгіях XVIII — XIX ст., якія апісвалі беларусаў як абарыгенаў паўночна-заходняй ускраіны Расеі, што паслугуюцца скалечанай расейска-польскай мовай і сам факт існаваньня якіх толькі нядаўна быў устаноўлены вялікай расейскай навукай. Калі гаворка ішла пра традыцыі беларусаў, то абавязкова ў пляне народнасьці, фальклёрнасьці і звычайнасьці. Факт, што беларусы разам з палякамі, літоўцамі і іншымі нацыямі Рэчы Паспалітай падчас існаваньня гэтай дзяржавы маглі падзяляць эўрапейскі палітычны досьвед, у тым ліку высокаразьвіты на тагачасныя меркі парлямэнтарызм, грамадзянскую супольнасьць, а таксама прававую культуру, адмаўляўся. Як не прызнаецца цяпер, што яшчэ пару стагодзьдзяў таму назад польская культура была надзвычай прыцягальнай для беларусаў — значна болей за «общерусскую».

Так цынічна прыніжаючы разарваную на тры шматы, але ўсё яшчэ жывую (бо захаваную ў выглядзе традыцыі) Рэч Паспалітую самасцьвярджалася Расейская імперыя — дзяржава, якая, паўтаруся, ставіла знак роўнасці паміж беларусамі і народнасцямі ўсходніх стэпаў і якой самой мадэрнізацыя патрабавалася ў значна большай ступені. Больш за тое, павышэнне агульнага ўзроўню Беларусі пастаянна дэляравалася як легітымізацыйны прынцып расейскай прысутнасці ў краіне. Пераробліваючы пасля паўстання 1863 г. францішканскія або дамініканскія калегіюмы пад расейскамоўныя настаўніцкія сямінарыі, гэтая ўлада рабіла выгляд, што ўпершыню нясе святло навукі і цывілізацыі мадзючым сялянам-беларусам. Хоць унутраныя расейскія губерні былі значна больш адсталыя ў параўнанні зь беларускімі (узяць бы такі крытэр, як канцэнтрацыя помнікаў эўрапейскай архітэктуры на тысячу квадратных кілямэтраў тэрыторыі), расейскія пісьменьнікі і этнографы апісвалі стан рэчаў з дакладнасцю наадварот. Беларусь у іх паўставала як абшар з выміраючым насельніцтвам, з разбуранай інфраструктурай, які гібее пад апекай самаўладнай і дэспатычнай польскай шляхты.

(Парадаксальна, але і само ўяўленне пра самастойную Беларусь у складзе Вялікага Княства Літоўскага магло ўзьнікнуць толькі пасля істотнага ўразання памяці пра Рэч Паспалітую.)

Падобную палітычную тактыку скарыстоўвалі і нямецкія акупанты Беларусі ў XX ст., — маўляў, яны занялі Беларусь для таго, каб вярнуць Беларусь ва ўлонне народаў Эўропы, адрадыць беларускую культуру, знішчыўшы бальшавікоў і жыдоў. Абодва рэжымы да апошняга адмаўлялі дэмакратычнае волевыяўленне народу і таму былі вымушаныя прыкрывацца цынічнай дэмагогіяй: дзейнічаць ад яго імя, прэтэндуючы на самае чуйнае разуменне і выражэнне яго «законных інтарэсаў». Не выпадкова, што сёння на тлумачэнне таго, якія кнігі і выданні маюць «антыбеларускую» скіраванасць, прэтэндуе такі рэлікт сталінізму, як Камітэт дзяржаўнай бяспекі.

І праз два стагодзьдзі пасля свайго знікнення на палітычнай мапе Эўропы першая Рэч Паспалітая нагадвае аб сабе ў Беларусі. Сяргей Шупа гадоў 15 таму назад пісаў, што жыхары паўночна-заходняй Беларусі без сур'ёзных на тое падставаў лічаць сябе палякамі. Як на мяне, падставы для гэтага самыя сур'ёзныя — нацыянальная сьвядомасць гэтых людзей захоўвае памяць аб тых часах, калі ў Беларусі дамінавала польская культура. Калі мова і нацыянальная сьвядомасць не супадаюць, гэта цалкам па-эўрапейску. Аналягічная сытуацыя ў Эльзасе, дзе аўтахтоннае насельніцтва гаворыць на дыялекце нямецкай мовы, але мае французскую палітычную сьвядомасць.

Гэты нумар «ARCHE» задуманы не для таго, каб зводзіць гістарычныя рахункі або дэканструяваць нацыяналістычныя міты. Сапраўды, стаўленне да беларускай мовы не было моцным бокам палітычнай эліты Рэчы Паспалітай. Зь іншага боку, ідэя Беларусі ў этнічным разуменні больш за 150 гадоў выкарыстоўваецца для легітымізацыі недэмакратычных рэжымаў і іх лідэраў.

Гісторыя існавання Беларусі ў палітычнай прасторы Эўропы скончылася

разам з падзелямі Рэчы Паспалітай. Няма сумневу, што «ўзьяднаньне» з Расейскай імперыяй азначала для беларускіх земляў калясальную затрымку на шляху да дэмакратыі, свабоды і вольнага рынку. Нейкім апраўданьнем быў клопат новай улады аб беларускай мове і культуры. Але наколькі ён быў фальшывым і каньонктурным, паказаў вядомы рэфэрэндум 1995 г. Ён стаў вяхой у нашай гісторыі: для беларускай улады ідэя росквіту нацыянальнай культуры перастала быць падставай для палітычнай легітымізацыі. Аказалася, што беларускамоўным беларусам у незалежнай Беларусі месца адведзена ў субкультурных гета.

У абсягу «дарасейскай», сутнасна эўрапейскай гісторыі Беларусі цэнзураваньне нашай традыцыі адчуваецца наймацней, бо як палітычная эмансipaцыя, так і рух Беларусі ў эўрапейскім кірунку немагчымы без мабілізацыі гістарычнай памяці аб дарасейскай, эўрапейскай Беларусі. І наадварот, ад яе зьнявечаньня залежыць гістарычнае быцьцё ці небыцьцё аўтарытарных правіцеляў.

Эўрапейская традыцыя Беларусі — рэспубліканская, мяцежная, антыдэспатычная, заснаваная на памкеньнях гордага чалавечага духу. Як падчас паўстаньня Каліноўскага, для яе па-ранейшаму актуальным застаецца непрыняцьце эўразійскага дэспатызму і дэмантаж тутэйшага самаўладзьдзя. Акурат таму, што ў ёй закладзены вызвалены патэнцыял, яна настойліва замоўчваецца ў школьных падручніках, з уладных трыбун і ў тэле- і радыёперадачах.

Камусьці гэты нумар прапануе падарожжа ў амаль казачны сьвет, бясконца адарваны ад цяперашняй рэальнасьці. Але ў думках я з тымі, хто знойдзе ў ім новыя матывацыі для супраціву, а таксама ключы да эўрапейскай будучыні нашага краю.

Лацінскі акцэнт

Каталіцкая супольнасць Беларусі, нягледзячы на шматлікія цяжкасці, апошнія дваццаць гадоў устойліва расла, але гэта быў пераважна экстансіўны або структурны рост: аднаўлялася сетка парафій, адчыняліся семінарыі і выдавецтвы, закладаліся традыцыі новых фэстаў, культ новых мучанікаў за веру. Усё гэта адбывалася паралельна і сінхронна са станаўленнем інстытутаў беларускай дзяржаўнасці, чые праблемы і хваробы росту былі шмат у чым падобныя, бо і дзяржава, і Касцёл дзейнічаюць сярод адных і тых жа людзей.

Але, бадай, унутраны рост усё болей адстае ад вонкавага. Каталіцкая супольнасць Беларусі ўсё яшчэ слаба ўсведамляе сама сябе — сваю гісторыю, сваё месца ў сацыяльнай структуры беларускага грамадства, сваю місію. Такія балючыя праблемы грамадства, як распад натуральнай сям'і, культ бяздумнага спажывецтва, гвалту і сэксу, які навязваюць камерцыйныя медыі, дэградацыя навакольнага асяроддзя і духоўнага свету чалавека, мусяць стаць клопатам не некалькіх соцень святароў, але дзесяткаў тысяч цывільных актывістаў, якія, на жаль, застаюцца пераважна пасіўнымі. У многіх вясковых парафіях дзеці, з якімі няма каму працаваць па-за Святой імшой, знікаюць з Касцёла адразу пасля першай Камуніі. Ці шмат з іх прыгадаюць Слова Божае, пераехаўшы ў горад, і ці шмат балючых, а часам непапраўных расчараванняў перажывуць праз гэтае нявольнае адлучэнне? Надзвычай бракуе свядомых цывільных каталікоў, асабліва валанцёраў, каб весці разнастайныя гурткі, экскурсіі, апекавацца хворымі, праводзіць парафіяльныя фэсты.

Алесь Белы — гісторык. Неўзабаве ў выдавецкай сэр'іі «Кнігарня «Наша Ніва» выйдзе яго кніга «Наша страва», прысьвечаная аўтэнтычным беларускім кулінарным традыцыям.

Усё гэта, урэшце, — пытанні свядомасці, унутрана акцэптаванага, асабіста засвоенага пачуцця абавязку. Хто будзе матэрыяльна ўтрымліваць разгалінаваную касцельную інфраструктуру праз пяцьдзсят або сто гадоў? (І ў Рэчы Паспалітай, і ў Расійскай імперыі гэта было справай саміх цывільных каталікоў, як сведчыць, у прыватнасці, артыкул І. Лаўроўскай. Насуперак стэрэатыпам, будаўніцтва і ўтрыманне касцёлаў не было клопам ураду Рэчы Паспалітай. Міф пра «гвалтоўнае акаталічванне беларусаў» створаны і ўкаранены ў масавую свядомасць расійскімі ўладамі.) Ці аформіцца праз нейкі час каталіцкая цывільная супольнасць, і адпаведна — сістэма адукацыі, ад дзіцячых садкоў да універсітэтаў, навук (не толькі тэалогія), шпіталі і прытулкі, дамы дзіцячай творчасці, электронныя СМІ? Або самае простае: ці будуць, напрыклад, студэнты-каталікі дзяржаўных ВНУ супольна адзначаць Божае Нараджэнне і Вялікдзень, з ведама і пры спрыянні рэктараў? Ці будуць шанаваць каталіцкія святы і звычаі працадаўцы і школьныя настаўнікі? Якім чынам мусяць быць аформленыя ўзаемныя абавязкі дзяржавы і Касцёла — давядзецца вырашаць у найбліжэйшы час, бо зразумела, што без такога афармлення ўжо не абысціся.

Каталікі, бадай, самая дысцыплінаваная і законапаслухмяная частка беларускага грамадства, і наўрад ці гэтая ўласцівасць істотна зменіцца ў будучыні. Усе спробы некаторых легкадумных палітыкаў уцягнуць каталікоў у канфрантацыю з уладамі нязменна правальваюцца. Калектыўны гістарычны досвед апошніх двухсот гадоў навучыў супольнасць разважнасці і стрыманасці — але таксама і вернасці сваім традыцыям, часам насуперак асабістай бяспеды. Некаторым неразважным асобам або ідэйным плыням хацелася б супрацьпаставіць каталікоў іншым хрысціянскім канфесіям, прадставіць каталіцызм «іншародным целам» у Беларусі. Але наш час, калі секулярызацыя і дэхрысціянізацыя еўрапейскай цывілізацыі фактычна набылі маштаб *расчалавечвання*, прымушае рэшту верных, незалежна ад абрадаў і дагматыкі, да салідарнасці і супрацоўніцтва. Як сумясціць гэтую патрэбу з патрэбай ва ўласнай ідэнтычнасці? Як гарманічна спалучыць інтарэсы клера і цывільных, «лаціннікаў» і «грэкаў», беларусаў і палякаў, каб культываваная культурная разнастайнасць не правакавала бессэнсоўных і дэструкцыйных канфліктаў? Адказ на гэтыя пытанні даваць будзе новае пакаленне, для якога магчымасць адкрыта маліцца, хадзіць у пілігрымкі, хрысціцца і браць шлюб у касцёле — бяспрэчнае права і арганічная патрэба, у адрозненне ад сітуацыі дваццацігадовай даўніны.

Нягледзячы на сваю малалікасць (адносную, зрэшты: бо беларускіх каталікоў у абсалютным вымярэнні больш, чым, напрыклад, латышоў або эстонцаў у іх нацыянальных дзяржавах), каталіцкая супольнасць Беларусі патэнцыйна адыгрывае важную геапалітычную ролю ўва ўсёй Цэнтральнай і Усходняй Еўропе, што засведчыў і нядаўні візіт дзяржаўнага сакратара Ватыкана кардынала Тарчызіё Бертанэ. Ролю стабілізуючую, кансерватыўную — у пазітыўным значэнні гэтага слова. Сама наяўнасць гэтай супольнасці аб'ектыўна супрацьстаіць рознага кшталту авантурным рэваншысцкім планам як з Усходу, так і з Захаду.

Чытачоў «ARCHE», натуральна, найбольш цікавіць цывілізацыйнае, інтэлектуальнае ды эстэтычнае вымярэнне беларускага каталіцызму, цывільная праекцыя *лацінскага* культурнага коду: традыцыйна вялікі ўклад каталікоў у культуру, навуку, юрыспрудэнцыю Літвы-Літоўскай Русі-Беларусі. Таму матэрыялы гэтага тэматычнага нумару маюць не так вузкая-клерыкальную накіраванасць, але спрабуюць прадставіць каталікоў Беларусі як пэўную *ўяўленую супольнасць*. Супольнасць са сваёй гістарычнай міфалогіяй, сваім культурным кодам і пантэонам культурных герояў. Але не музей-скансэн, а менавіта жывую супольнасць: народ Божы.

Досвед цяжкіх выпрабаванняў, якія каталіцкая меншасць зазнала ў апошнія дзвесце гадоў (гл., напрыклад, артыкулы С. Лукошкі ды А. Расінскага), добра засвоены калектыўнай свядомасцю (прытым не толькі каталікоў). Але ці можна сказаць тое самае пра амаль забыты досвед *пазітывізму* апошняй трэці XIX ст. або ролю юрыдычнай карпарацыі былога ВКЛ — *палестры* — у складаным і супярэчлівым працэсе, які пазней назавуць *беларускім нацыянальным адраджэннем*? (Артыкулы А. Дзярновіча, публікацыю М. Хаўстовіча і інш.) А многія меркаванія матэрыялы гэтага нумару так і засталіся ненапісанымі: сведчанне таго, што патэнцыял каталіцкай эстэтыкі ды *неатамісцкай* метадалогіі ўсё яшчэ слаба выкарыстоўваецца ў посткаланіяльным беларускім дыскурсе. Зрэшты, у гэтым і бачылася задача гэтага тэматычнага нумару: заахвоціць патэнцыйных творцаў у розных галінах, і неабавязкова толькі практыкуючых і *намінальных* каталікоў, больш упэўнена звярнуцца да *лацінскага* культурнага коду, арганічнасць і легітымнасць якога ў Беларусі не выклікае сумневаў ужо больш як шэсцьсот гадоў.

Парламенцкія выбары: беларуская нуда, еўрапейская інтрыга?

УВОДЗІНЫ

Парламенцкія выбары ў Беларусі ўжо даўно ператварыліся ў руцінную і дастаткова нудную працэдуру, раз-пораз разбаўленую рэферэндумамі, якія маюць тэндэнцыю спалучацца з выбарамі парламентарыяў. Выбары праводзяцца ў ніжэйшую палату парламента — Палату прадстаўнікоў, якая складаецца з 110 дэпутатаў і не мае нават паўнаўладнага законатворчай прэрагатывы. Прэзідэнцкія дэкрэты маюць нават большую моц, чым законы, прынятыя парламентам. Беларускі парламент не мае партыйнай структуры, што падмацавана мажарытарнай сістэмай, на падставе якой праводзяцца выбары. Дэпутат падтрымлівае ў вачах грамадства свой стары савецкі статус рэгіянальнага лобіста ў цэнтральных калідорах улады, а не сапраўднага прадстаўніка выбарцаў і асобы, якая прымае рашэнні. Практычная адсутнасць інтрыгі і сур'ёзных чаканняў у адносінах да бюрократычных органаў і пасіўны падыход апазіцыі да выбарчых кампаніяў не пакідае грамадству іншага выбару, акрамя як прыняць загадзя падрыхтаваную прапанову ўладаў. У прыватнасці, практычна адсутнічае супраць кампаніяў датэрміновага галасавання (працэдура, якую апазіцыя лічыць найбольш прыдатнай для фальсіфікацыяў), падчас якой да 30 % выбарцаў аддаюць свае галасы яшчэ да самой даты выбараў. У гэткай сітуацыі выбары ператварыліся ў рытуал савецкай эпохі, якога абавязкова варта прытрымлівацца, калі хочаш застацца ў добрых стасунках з уладай.

Віталь Сіліцкі — палітэканом, дырэктар Беларускага інстытуту стратэгічных даследаванняў, сталы аўтар «ARCHE». Летась пад яго рэдакцыяй выйшаў энцыклапедычны даведнік «Historical dictionary of Belarus» (Scarecrow Press, 2007. 2nd ed.).

Аднак выбары 2008 г. не будуць пазбаўленыя інтрыгі, хаця яна, магчыма, і не будзе заключацца ў канфрантацыі паміж рэжымам і апазіцыяй. Прынамсі адна інтрыга ў выбарах захоўваецца: яны могуць стаць індыкатарам, паводле якога можна будзе ацэньваць прагрэс у адносінах паміж Беларуссю і Еўрасаюзам.

За апошнія некалькі гадоў беларуска-еўрапейскія адносіны развіваліся паводле сінусоіды, у якой перыяды «нармалізацыі» і спробаў дыялогу змяняла «пахаладанне», якое было часта выкліканае хваляй палітычных рэпрэсіяў у Беларусі. Апошняе такое пахаладанне адбылося ў сакавіку 2008 г., калі замест чаканага вызвалення Аляксандра Казуліна ўлады брутальна разагналі дэманстрацыю да Дня Волі, правялі ператрусы ў офісах фінансаваных Еўрасаюзам апазіцыйных медыяў і вынеслі прысуды аб пазбаўленні волі ўдзельнікам пратэстаў прадпрымальнікаў, гэтак павялічыўшы колькасць асобаў, якіх ЕС і ЗША лічаць палітвязнямі.

Лукашэнка адхрысціўся ад «Белай Русі» і яе стваральнікаў таму, што тыя выкарыстоўвалі савецкія метады ў разбудове арганізацыі.

У папярэдніх даследаваннях мы разглядалі беларуска-еўрапейскія адносіны проста як функцыю стасункаў паміж Беларуссю і Расіяй. У адпаведнасці з гэтай логікай, калі Лукашэнка здольны дамагчыся пэўных эканамічных саступак і палітычнай падтрымкі з боку ўсходняга суседа, афіцыйны Мінск губляе інтарэс да Еўрапейскага Саюза — і наадварот. З гэтага гледзішча апошні перыяд пахаладання адносінаў з ЕС і ЗША ў сакавіку практычна супаў з рашэннем Крамля пакінуць цану на газ для Беларусі ў 2008 г. на ўзроўні менш як палова ад еўрапейскай. У адпаведнасці з шматлікімі меркаваннямі, інтэнсіфікацыя канфлікту з ЗША, якая мела наступствы

і для беларуска-еўрапейскіх стасункаў, была скіраваная менавіта на тое, каб не пакінуць Маскве іншых варыянтаў, апроча прыняцця такога рашэння.

Сёння, аднак, Лукашэнка мае справу з іншай асобай у Крамлі — самаўпэўненым і дзелавым Дзмітрыем Мядзведзевым разам з ягоным папярэднікам і новым прэм'ер-міністрам Уладзімірам Пуціным, які зрабіўся галоўнай персонай, што прасоўвае эканамічныя інтарэсы Расіі ў суседніх краінах, не зважаючы на дыпламатычны пратакол. І хаця ніякага канфлікту з Расіяй не назіраецца, Лукашэнку неабходна захаваць прастору для маневру ў адносінах з ЕС.

ІНТРЫГА, ЯКОЙ НЕ БЫЛО?

Падаецца, што парламенцкія выбары выдатна прыдаюцца для пашырэння гэтага поля для маневру. Па-першае, уваход апазіцыі ў парламент у любым выпадку не парушае балансу сіл у краіне, бо заканадаўчы орган застаецца малаэфектыўны. Па-другое, перамога некалькіх сяброў апазіцыі ў розных акругах, як паказвае досвед, не абавязкова вядзе да падвышэння папулярнасці і даверу да ўсёй апазіцыі. Па-трэцяе, лібералізацыя электаральных практык насамрэч не гарантуе, што апазіцыя завае месцы ў парламенце: у крайнім выпадку ўлады заўсёды будуць мець аргумент, што «народ вырашыў» не дапускаць апазіцыю да

законатворчасці. І апошняе, само палягчэнне выбарчых практык можа выклікаць крызіс ідэнтэгчнасці ўнутры апазіцыі, калі больш радыкальная яе частка можа ўзмацніцца ў сваёй упэўненасці, што апазіцыя, праз падключэнне да электаральнай кампаніі, «прадаецца» рэжыму.

Задача «забеспячэння» мінімальна прымальнага ўзроўню празрыстасці выбараў да таго ж аблегчаная ўнутранымі супярэчнасцямі, апатыяй і пэўным «канфліктам пакаленняў» у стане палітычнай апазіцыі. Магчымы байкот выбараў часткай апазіцыйных сілаў можа прывесці да таго, што часткова паўторыцца сцэнар 2000 г., калі апазіцыя на парламенцкіх выбарах збольшага вяла ўнутраную барацьбу, дазволіўшы ўладзе рэалізоўваць уласныя сцэнары. Кампанія байкоту — гэта, магчыма, таксама спроба перафарматаваць палітычнае поле перад прэзідэнцкімі выбарамі 2011 г. праз павышэнне ставак тых групавак, якія выступаюць за больш радыкальны сцэнар паводзінаў апазіцыі на выбарах. Аднак, у любым выпадку, спробы байкоту толькі дададуць магчымасцяў для міжнароднай легітымізацыі выбараў уладамі.

Аднак нават пры такіх умовах лібералізацыя электаральных практык будзе азначаць трансфармацыю ўсёй гэтай добра адладжанай дзяржаўнай машыны, што можа прывесці да непажаданых наступстваў. З аднаго боку, урад добраахвотна надае пэўную вагу палітычным апанентам, што супярэчыць доўгатэрміновай палітыцы паслядоўнага разбурэння апазіцыі. Нават калі апазіцыя ўсё ж патрапіць у парламент, такая нармалізацыя можа быць нядоўгай, бо існуе больш за адзін спосаб пагоршыць палітычны клімат у краіне і такім чынам справакаваць новы перыяд «глыбокай замарозкі» стасункаў з ЕС. З іншага боку, улады рызыкуюць ператварыць электаральную арэну ў памост для «ўнутрырэжымнага плюралізму» і фракцыйнай барацьбы: у нешта, што можа быць нават больш рызыкаўным для доўгатэрміновай стабільнасці сістэмы, чым наяўнасць самой апазіцыі. Тэндэнцыя пазбягання міжфракцыйнай барацьбы найбольш яскрава выявілася ў адкладанні інаўгурацыі прапрэзідэнцкай партыі «Белая Русь», якая, на думку многіх, павінна была стаць галоўным прадстаўніком прэзідэнцкае волі падчас гэтых выбараў. Насамрэч Лукашэнка адхрысціўся ад «Белай Русі» і яе стваральнікаў таму, што тыя выкарыстоўвалі савецкія метады ў разбудове арганізацыі. Крытыка прэзідэнта на адрас «Белай Русі» вельмі паказальная, прымаючы да ўвагі той факт, што арганізацыя, на меркаванне многіх, стваралася як інструмент перадачы ўлады ад Лукашэнкі да пераемніка, якім мог стаць ягоны старэйшы сын Віктар. Пасада спікера парламента была б добрым трамплінам для далейшага росту. Аднак выяўляецца, што гэтыя прыпушчэнні былі цалкам беспадстаўныя, і схема з пераемнікам была прадуктам спекуляцыяў, не падмацаваных неабходнай інфармацыяй. Урэшце, прэзідэнт Лукашэнка сам паклаў канец чуткам, прэзентаваўшы публіцы свайго малодшага сына Мікалая і абвясціўшы, што той будзе ягоным сапраўдным пераемнікам. Такім чынам, прэзідэнт недвухсэнсоўна абвясціў пра тое, што ён не збіраецца ў блізкай будучыні адыходзіць ад спраў. Адпаведна, парламенцкія выбары згубілі яшчэ адну інтрыгу.

КРОК НАПЕРАД — ДВА НАЗАД

Чаканні, што сёлетнія парламенцкія выбары могуць быць пераломнай падзеяй, якая прывядзе да палітычнай лібералізацыі, пакуль што засноўваюцца пераважна на афіцыйным дыскурсе, які робіць акцэнт на неабходнасці дэмакратычных і празрыстых выбараў. Прэзідэнт Лукашэнка паслядоўна паўтараў на працягу года, што планаваныя выбары пройдуць з максімальнай празрыстасцю і на «найвышэйшым еўрапейскім узроўні», і паабяцаў, што Беларусь «пакажа Захаду і Расіі, як трэба праводзіць выбары», у той час як старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі Лідзія Ярмошына задэкларавала, што яна будзе «працаваць для дасягнення міжнароднага прызнання выбараў». Аднак трэба памятаць, што да папярэдніх выбараў таксама рабіліся падобныя заявы. Адным вартым увагі

**Дэкларацыя
Лукашэнкі,
што некалькі
апазіцыянераў
могуць стаць
парламентарыямі,
былі правільна
інтэрпрэтаваныя
аналітыкамі
як запрашэнне
Еўрапейскага
Саюза за стол
перамоваў.**

адrozenнем гэтай парламенцкай кампаніі ад ранейшых з'яўляецца тое, што ўлады, відаць, пазбавіліся страху, што апазіцыя можа паспрабаваць арганізаваць падчас выбараў «каляровую» рэвалюцыю: хаця дэманізацыя апазіцыі ў афіцыйных СМІ працягваецца, яна далёка не такая інтэнсіўная, як раней. Улады таксама пайшлі на касметычныя, але досыць эфектыўныя з гледзішча PR змены ў заканадаўстве, каб даказаць прагрэс у электаральнай сферы. Напрыклад, улады дазволілі місіі ад Офіса па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ назіраць за выбарамі, адрозна ад афіцыйнай Масквы, якая не дапусціла місію да назірання за парламенцкімі і прэзідэнцкімі выбарамі некалькі месяцаў таму. Пэўныя касметычныя крокі, да прыкладу, запрашэнне кіраўнічкай Цэнтральнай выбарчай камісіі Лідзіяй Ярмошынай прадстаўнікоў палітычных партыяў быць назіральнікамі ў

ЦВК, не змяняе правілаў палітычнай гульні ў Беларусі, але стварае добры піяр-эфект для беларускіх уладаў.

Дэкларацыя прэзідэнта Лукашэнкі пра тое, што некалькі апазіцыянераў могуць стаць парламентарыямі, былі правільна інтэрпрэтаваныя аналітыкамі як запрашэнне Еўрапейскага Саюза за стол перамоваў. Робячы намёкі (аднак без аніякіх абавязанняў), што выбары пройдуць паводле трохі іншага сцэнара, афіцыйны Мінск можа паспрабаваць прамацаць глебу наконт таго, як далёка еўрапейцы могуць пайсці ў нармалізацыі стасункаў (да прыкладу, зняццё санкцыяў і візавых абмежаванняў), калі афіцыйны Мінск пацвердзіць, што апазіцыя атрымае месцы ў парламенце.

Магчыма, даследаванне прынесла незадавальняючыя вынікі, бо з чэрвеня 2008 г. усё паказвала на тое, што выбары, хутчэй за ўсё, адбудуцца паводле звычайнага сцэнара. Прапагандысцкі серыял «Сеціва», паказаны па Беларускім тэлебачанні 10—12 чэрвеня, пацвердзіў, што афіцыйны рэпертуар застрашвання не змяніўся пасля ранейшых палітычных кампаніяў. Галоўнымі нягоднікамі ў гэтай даку-

ментальнай трылогіі паўсталі прадстаўнікі моладзевых арганізацыяў і замежных грамадскіх арганізацыяў, што падтрымліваюць дэмакратыю, — такія, як «National Democratic Institute for International Affairs». Прапагандысцкія медыі яшчэ раз нагадалі, што апазіцыя збіраецца ўдзельнічаць у гвалтоўных акцыях з мэтай скінуць урад. Адметна, што акрамя дыктара ўсе каментатары ў дакументальным фільме былі вядомымі дзеячамі камуністычнай і ультранацыяналістычнай апазіцыі Расіі, а таксама маргінальных прарасійскіх лявацкіх партыяў Украіны, але ніводнага вядомага лукашэнкаўскага прапагандыста.

Новы закон аб медыях, прыняты акурат перад пачаткам перадвыбарнай кампаніі ў чэрвені 2008 г., пацвердзіў, што да змянення палітычнага клімату ў Беларусі яшчэ далёка. Закон не ўнёс радыкальных зменаў у варункі існавання незалежнай прэсы і не ўвёў, насуперак чаканням, абмежаванняў на інтэрнэт-выданні. Але ў той жа час закон фактычна крміналізаваў дзейнасць замежных электронных медыяў, якія вяшчаюць на Беларусь пры падтрымцы ЕС і ЗША, калі тыя будуць працаваць без рэгістрацыі. Цікава, што прыняццё закона было абстаўленае так, што першапачатковая версія змяшчала нашмат больш рэпрэсіўныя меры, чым канчатковая, якая была часткова «пачышчаная» і змененая нават з улікам рэкамендацый незалежных журналістаў і міжнародных арганізацый.

Пра тое, што выбары найхутчэй пойдучь паводле песімістычнага сцэнара, сведчаць і атакі на палітычных апанентаў улады, якія распачаліся пасля абвешчэння выбараў. Напрыклад, шэраг апазіцыйных актывістаў згубілі працу пасля таго, як заявілі пра планаваны ўдзел у выбарах, а іншыя палітыкі і праваабаронцы адчулі на сабе ўціск падатковых інспекцыяў. Антыапазіцыйную кампанію фактычна падтрымаў прэзідэнт, які наўпрост заявіў пра асноўныя кірункі афіцыйнай контрпрапаганды, у прыватнасці, пра неабходнасць правярць фінансавыя крыніцы існавання апазіцыі. Такім чынам, пачаў вымалёўвацца мяккі сцэнар, згодна з якім кропкавыя рэпрэсіўныя меры, у камбінацыі з інтэнсіўнай прапагандай у дзяржаўных медыях, мусілі б прывесці да дыскрэдытацыі апазіцыі ў вачах грамадства і адначасова да яе дэмаралізацыі задоўга да галасавання.

ФАКТАР СТРАХУ

Мяккі сцэнар, аднак, быў відавочна радыкалізаваны самім прэзідэнтам Лукашэнкам, калі той выказаў у сваім інтэрв'ю расійскай газеце «Комсомольская правда» падазрэнні, што апазіцыя больш не выклікае інтарэсу на Захадзе, і што каб вярнуць гэты інтарэс, яна гатовая пайсці на розныя правакацыі, уключаючы выбухі.

Сам факт, што выбух адбыўся на наступны дзень пасля публікацыі інтэрв'ю, падчас святкавання Дня Рэспублікі ў Мінску, даў нагоду апанентам улады падазраваць саму ўладу ў правакацыі, якой можна будзе скарыстацца дзеля апраўдання рэпрэсіяў супраць апазіцыі. Аднак той факт, што галоўнай «ахвярай» выбуху стаў былы сакратар Савета бяспекі Віктар Шэйман, якога Лукашэнка абвінаваціў у няздольнасці супрацьдзейнічаць хуліганам, паказвае, што інцыдэнт

мог быць часткай вялікай і ўжо некантраляванай гульні ва ўладных колах і сілавых структурах. Падзенне Шэймана, якога лічаць прыхільнікам жорсткай лініі і правадніком расійскіх інтарэсаў у Беларусі, паказвае на тое, што ва ўладных колах усё большую вагу набывае маладое пакаленне прагматыкаў, якія гуртуюцца вакол Віктара Лукашэнкі, і якія, тэрэтычна, будуць шукаць шляхі нармалізацыі адносінаў з Захадам. Але ў той жа час, нават калі самі прадстаўнікі ўлады (а не сродкі масавай інфармацыі) і ўстрымаліся ад таго, каб наўпрост абвінавачаць апазіцыю ў арганізацыі выбухаў, менавіта яе прадстаўнікі (або, дакладней, прадстаўнікі радыкальных моладзевых групавак, нават калі апошнія і спынілі

**Выбух
4 ліпеня будзе
выкарыстоўвацца
як зачэпка
для пераследу
палітычных
апанентаў —
і нават
па-за рамкамі
перадвыбарнай
кампаніі.**

сваё існаванне пэўны час таму) аказаліся за кратамі паводле падазрэння ў датычнасці да выбухаў. Выглядае, што вінаватых у гэтым акце будуць шукаць найперш сярод апазіцыі. Больш за тое, выбух 4 ліпеня, магчыма, будзе выкарыстоўвацца як зачэпка для пераследу палітычных апанентаў — і нават па-за рамкамі перадвыбарнай кампаніі.

Выбух ужо стварыў адмысловы фон для перадвыбарнай кампаніі, паколькі беларускія ўлады, калі яны сапраўды хочуць нармалізацыі стасункаў з ЕС, цяпер мусяць, у дадатак да «хатняй працы» (правядзенне празрыстых выбараў) яшчэ і ўстрымацца ад жорсткіх захадаў у дачыненні да палітычных апанентаў і правесці аб'ектыўнае расследаванне інцыдэнту. У той жа час не выключана,

што ўстрыманне ад рэпрэсіяў будзе выкарыстанае, разам з адстаўкай Шэймана, як доказ доўгачаканай лібералізацыі пры адсутнасці прагрэсу ў саміх выбарах.

ВЫСНОВЫ

За два месяцы да выбараў можна зрабіць выснову, што асноўныя палітычныя гульцы або не маюць дастатковай матывацыі, або рэсурсаў, каб змяніць звыклы сцэнар правядзення выбараў. Афіцыйны Мінск проста не будзе здольны за гэты час змяніць алгарытм дзеянняў усяго дзяржаўнага апарату і падмацаваць гэты злом інфармацыйна, лагістычна і ідэалагічна. Таму ўлады найхутчэй абмяжуюцца касметычнымі мерамі — напрыклад, дазваляць большай, чым раней, колькасці апазіцыянераў удзельнічаць у працы акруговых выбарчых камісій. Нягледзячы на тое, што выбары ператварыліся ў своеасаблівы тэст на сапраўднасць намеру нармалізаваць стасункі з Еўропай, можна зрабіць прагноз, што беларускія ўлады паспрабуюць дамагчыся гэтай нармалізацыі іншымі саступкамі — увядуць мараторый на смяротнае пакаранне ці вызваляць астатніх палітычных зняволеных. Таксама магчыма, што некаторыя з новаабраных дэпутатаў утвораць «канструктыўную апазіцыю» ў новым складзе Палаты прадстаўнікоў. У любым выпадку, прызначаныя на 28 верасня выбары маюць нашмат большую міжнародную, чым унутрыбеларускую інтрыгу.

Выбух і шмон: беларускі міні-Асьвенцім

Круглы стол у рэдакцыі «ARCHE»

У круглым стане, які адбыўся 23 ліпеня, узялі ўдзел незалежны эксперт, каардынатар сайту «Наше мнение» (www.nmnby.org) Янаў Палескі, былы сябар арганізацыі «Белы легіён», інжынер Міраслаў Лазоўскі, выканаўца абавязкаў старшыні «Моладзі БНФ» Ілья Богдан, рэдактар часопісу «ARCHE» Валер Булгакаў і палітоляг, дырэктар Беларускага інстытуту стратэгічных дасьледаваньняў Віталь Сіліцкі.

Валер Булгакаў: Выбух у Менску ў ноч з 3 на 4 ліпеня адбыўся параўнальна нядаўна, і нам яшчэ вельмі далёка да таго, каб адрэфлектаваць яго ясна і глыбока. Пакуль мяне цікавяць найперш маральныя і ідэалягічныя аспекты рэакцыі ўлады на падзею. Мы запрасілі сюды Міраслава і Ілью, якіх падзея непасрэдна закранула, — маю на ўвазе арышт абодвух паводле падазрэння ў датычнасці да выбуху. Мяне цікавіць успрыманьне ўладай нацыянальна сьвядомых беларусаў, якія ўдзельнічалі ў фармальных ці нефармальных арганізацыях, — дэ-факта як пятай калёны, сейбітаў хаосу і «чужых» вартасцяў. Дзеля таго, што яны ўвасабляюць пэўнае зло, іх можна беспакарана саджаць у турму на суткі пад надуманымі зачэпкамі ці наагул без прычыны, чыніць у іх ператрусы і ўцягваць у іншыя сьледчыя дзеянні.

Што за гэтым стаіць? На мой погляд, самасьцьвярджэньне абсалютысцкай улады, якая лічыць важнай палітычнай задачай выхаваньне ці, калі хочаце, асьвету грамадзтва ў патрэбным ёй духу. Ніякага маральнага права ўлада на гэта ня мае — за яе фасадам хаваецца маральнае разлажэньне (якое зь нядаўняй пары нават адкрыта афішуецца) і маральная карупцыя, якая ідзе нага ў нагу са звычайнай. Пры гэтым улада падае сябе як нейкага маральнага судзьдзю, увасабленьне маральных каштоўнасьцяў, як інстанцыю, што вызначае маральныя стандарты.

Я хацеў бы таксама закрануць рэакцыю дзяржаўных СМІ. «Советская Белоруссия» запачаткавала сэрыю пагромных публікацый, без усякіх улік і доказаў

абвінаваціўшы апазыцыю ў маральнай і палітычнай адказнасці за выбухі. І нарэшце — гэта тонкая палітычная гульня прэзідэнта Лукашэнкі, які нягледзячы на такія абвінавачаньні дэманстравана заняў цэнтрысцкую пазыцыю, не скаціўшыся да бруднага шальмаваньня апазыцыі. Як і падчас ранейшых палітычных розыгрышаў, калі, напрыклад, адказнасьць за адыезныя палітычныя крокі перакладалася на цвёрдалобых ідэолягаў накіталт Замяталіна, што выклікалі нянавісьць беларускай інтэлігенцыі і людзей дэмакратычных перакананьняў, выводзячы сапраўднага ініцыятара з-пад агню, так і цяпер А. Лукашэнка падаецца голубам на фоне ястраба П. Якубовіча. Адбываецца нагнятаньне гістэрыі, ідзе пошук ворагаў, распальваюцца пагромныя настроі ў дачыненьні да апазыцыі, ідуць ператрусы і пэрманэнтныя затрыманьні (прычым грамадства не паінфармаванае, колькіх чалавек затрымалі), а прэзідэнт застаецца ні пры чым.

Але перш як прыступіць да абмеркаваньня гэтых тэмаў, я прасіў бы Міраслава расказаць пра свой турэмны досвед.

Міраслаў Лазоўскі: Якія ўражаньні ў мяне склаліся падчас затрыманьня? Спачатку мне падалося, што кадэбэшнікі, якія займаюцца гэтай справай, былі ўпэўненыя, што яны ідуць правільным шляхам. Калі я паразмаўляў з былымі сябрамі «Белага легіёну», якіх таксама затрымалі, то і яны адзначалі, што спачатку кадэбэшнікі шчыра верылі ў тое, што робяць. І ўжо дзесьці гадзінаў праз пэсьць падалося, што іх пазыцыя пачала зьмяняцца. Я гэта звязваю з тым, што яны ўжо атрымалі вынікі ператрусаў ва ўсіх затрыманых легіёнаўцаў і самі адчулі, што сьлед ілжывы. І тады амаль перасталі закранаць тэму непасрэдна 3 і 4 ліпеня, а цікавіліся выключна мінулай дзейнасьцю ў «Белым легіёне». Потым перадалі мяне ў сьледчае ўпраўленьне. За ўвесь час два сьледчыя мяне дапытвалі — адзін да затрыманьня, другі пасля. І ня склалася ўражаньня, што яны будуць цяпер «прызначаць вінаватых». Я гэта звязваю менавіта з тым, што яны разумелі, што ня там шукаюць, дзе трэба. Для мяне відавочна, што калі б гэта была сплянаваная акцыя супраць апазыцыі, яны б паводзілі сябе па-іншаму.

З аднаго боку, каманду максымальна забіраць людзей далі мясцовым РАУСам, упраўленьням КДБ, якія менавіта і праводзілі затрыманьні. Зь іншага боку — з нас толькі пачалі, і пазьней забіралі ўжо без разбору — і рабочых, і студэнтаў, і ледзьве не бамжоў. Са словаў аднаго з такіх «непалітычных» (я зь некалькімі размаўляў у камэры, як што адбывалася), калі камітэтчыкі забіралі, то біць ня білі, але маральны ціск на яго аказвалі. Але потым, калі ўжо завезьлі ў сьледчае ўпраўленьне, усё зьмянялася: паразмаўлялі-паразмаўлялі, упэўніліся, што гэта ня ён, і ўсё, маўляў, пасядзі, раз ужо забралі, а потым выпусьцім. Думаю, калі б гэта была замова, то ўсе ведамствы ўсё-ткі працавалі б у звязцы.

Янаў Палескі: Ці прагучалі нейкія афіцыйныя абвінавачаньні?

М. Л.: Падазрэнне на магчымую датычнасьць да выбуху.

Я. П.: Паводле маіх назіраньняў, усе падсыстэмы ўлады працавалі ў тыповым рэжыме рэагаваньня на экстраардынарныя падзеі. «Советская Белоруссия» адгукнулася ананімным, г. зн. рэдакцыйным артыкулам з досыць прадказальным зместам. Тое, што апазыцыя трапіць пад разнос, было ясна адразу. Што б

Лукашэнкаў выступ на парадзе з нагоды афіцыйнага дня незалежнасьці (3 ліпеня).

КТО

• Редакционная статья

ХОТЕЛ

ВЗОРВАТЬ ПРАЗДНИК?

Этот взрыв громом прогремел среди ясного неба. Злодейский взрыв! Есть пострадавшие. Среди рваных и мохлявых, и вполне взрослых людей, и, что особенно чудовищно, — дети.

Конечно, сейчас самое главное — получить ответ на вопрос:

— Кто хотел взорвать праздник? Кто жаждет крови? Кому по нутру наша/Независимость, кто замаскировался на кон-

СБ

Беларусь сегодня

Основана
в августе
1927 года

Советская
Белоруссия
№ 122 (23020)

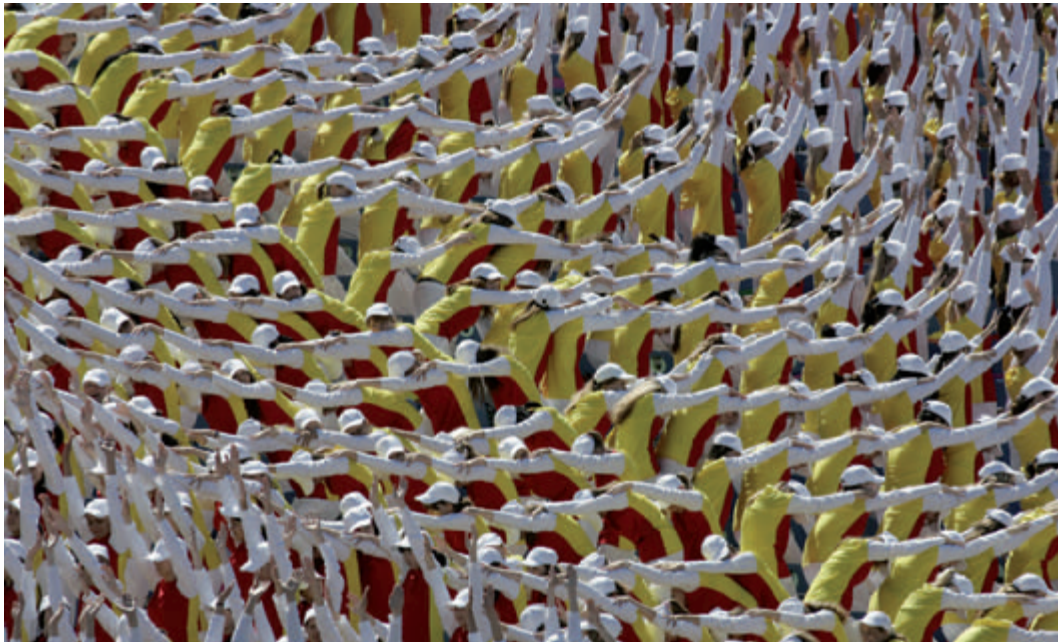
www.sb.by

Суббота, 5.07.2008.

Вайсковы парад, примеркаваны да дня Незалежнасьці. Фота Сяргея Грыца.

Выступ фізкультурніц, примеркаваны да дня Незалежнасьці. Фота Сяргея Грыца.

КРУГЛЫ СТОЛ

ні здарылася, апазыцыя абавязкова павінна быць вінаватая. У кантэксьце беларускага палітычнага рэжыму ў гэтым, у існасьці, яе асноўная роля.

Тое, што сказаў папярэдні выступоўца, мабыць, мае падставы: каб злавіць зламысьнікаў, задзейнічалі разнастайныя фільтры (і, адпаведна, вэрсіі), з чаго вынікае, што ўлада была разгубленая. Хоць гэтую акалічнасьць нельга разглядаць як алібі для ўлады, паколькі частка кіроўнай групоўкі можа ня ведаць пра тое, што чыніць другая. Сёньня бязь сьледчых высноваў мы ня можам сказаць, хто здзейсьніў тэракт.

Што б мне хацелася адзначыць: нашы спэцслужбы не гатовыя да падобных эксцэсаў. Яны не гатовыя проста таму, што вучыліся на другое; яны вучыліся фільтраваць нядобрадзейных людзей, адсочваць фінансавыя трансфэрты, пераразмеркаваньне сродкаў і г. д. Да тэрарызму — калі мы гаварым пра тое, што Беларусь адначасна з гэтым выбухам уступіла ў эпоху мадэрнасьці, — яны ў прыцыпе не гатовыя.

В. Б.: У мяне пытаньне да Міраслава: наколькі жорстка адбывалася затрыманьне, а таксама да Ільлі: як ішоў ператрус?

М. Л.: Наконт затрыманьня — усё было досыць карэктна, сілавога захопу не было ні пры асабістым затрыманні, ні дома падчас ператрусу.

Віталь Сіліцкі: Затрымлівала міліцыя ці КДБ?

М. Л.: КДБ. Прапанавалі праехаць зь імі. Дзесьці апоўдні патэлефанавалі мне на мабільны, казалі, што ў мяне дома адбываецца ператрус, таму яны жадаюць са мной паразмаўляць. Я згадзіўся, што ў гэтай сытуацыі трэба паразмаўляць. Яны прапанавалі выслаць па мяне машыну. Даволі хутка пад'ехалі, я сеў зь імі, але паехалі не на ператрус, а проста ў гарадзкое ўпраўленьне КДБ. Ну і там ужо чакалі вынікаў ператрусу. Наконт ператрусу — зразумела, я сам не прысутнічаў, але са словаў бацькоў і жонкі ператрус доўжыўся шэсьць гадзін, двойчы сабака выбухоўку шукаў, вельмі скрупулёзна. Усё, што можна перагледзець, — перагледзелі. Але пры ўсім тым ня так, як у фільмах, калі поўны пагром, — не. Дасталі, напрыклад, кнігі — не зацікавілі, на тое самае месца і ставілі. Даволі карэктна ўсё гэта адбывалася, не раскідалі ўсяго. Забралі сыстэмны блёк кампутара і іншыя інфармацыйныя носьбіты — флэшку, дыскі, касэты, нават тое, што датычыцца ўдзелу маёй жонкі ў перадвыбарным штабе Казуліна. Натуральна, што яны не праглядалі, што бяруць. Напрыклад, быў выняты дыск з запісам боек, але там сюжэты СТВ пра дэманстрацыі. Сымболіка «Белага легіёну», архіўныя паперы арганізацыі, якія ў мяне захоўваліся, былі сканфіскаваныя.

В. Б.: Значыцца, само затрыманьне было больш-менш людзкае.

М. Л.: Прынамсі, нашмат карэктней, чым затрыманьні міліцыяй гораду, як некаторыя казалі.

В. Б.: То бок, вы мелі нават нейкі выбар? Маглі сесці ў машыну, а маглі б...

М. Л.: У такіх сытуацыях выбару асаблівага няма. Могуць карэктна сказаць: «Праедзем з намі», а могуць правесці сілавы захват. Іх трох хапіла б. Тым больш, які выбар, калі дома ператрус?

В. Б.: Ільля, а вы што раскажаце?

Ілья Богдан: У мяне так было: Акадэмія навук, я выходжу з пад'езду, праходжу мэтраў дваццаць-трыццаць, мікрааўтобус, два чалавекі з камітэту, якія паказалі свае «корачкі». Таксама даволі спакойна, ціха. Я запытаўся, на якой падставе. Яны сказалі — па факце выбухаў заведзеная крымінальная справа. Затрыманьне гэтае мяне не здзівіла, таму што мы мелі інфармацыю, пайшла гэтая хваля, кожны дзень людзей дапытваюць, забіраюць, арыштоўваюць. Мне сказалі, што зараз паедзем у вашу кватэру, дзе будзе адбывацца ператрус. Калі прыехалі, мяне азнаёмілі з санкцыяй пракурора. Ператрус доўжыўся дзесьці гадзіны дзеве з паловай. Ён таксама быў даволі ўважлівы: такія прадметы, як фольга, скотч альбо нешта падобнае, забіралі адразу. Такое ўражаньне, што быў сьпіс рэчаў, якія трэба сканфіскаваць, акрамя непасрэдных улік... Балтоў, гаек у мяне не знайшлі, але знайшлі нейкую вадкасьць для зьняцьця каменю з пліткі. З майго пакою пазабіралі ўсё: сьпярша тэчку нейкую, газэты са старой інфармацыяй, старыя ўлёткі. Усё гэта склалі ў ахапак і забралі, сканфіскавалі кампутар з дыскамі, іншыя носьбіты інфармацыі. Мяне затрымалі ў 18.30, але самае цікавае, што потым ужо, па выхадзе, я даведаўся, што а другой гадзіне дня праводзілі ператрус па месцы маёй прапіскі, у бабулі ў Чыжоўцы. Там сканфіскавалі кампутар майго стрыечнага брата

В. Б.: У вас фактычна было два ператрусы?

І. Б.: Так. Наколькі я разумею, за намі сачылі. Я ня ведаю, да выбуху ці пасля. Пераехаў я ў новую кватэру тры тыдні таму, якраз перад выбухам. Яна была зарэгістраваная на маці, і гэта трэба было адсачыць. І калі мы прыехалі на месца, другая машына ўжо стаяла каля пад'езду. Затрымлівалі і прывезьлі мяне супрацоўнікі Камітэту дзяржбясьпекі, а на месцы працавалі супрацоўнікі МУС. Людзей, зь якімі мы кантактавалі ў камэры, затрымлівалі розныя службы. Нас, палітычных, затрымліваў КДБ, людзей з крымінальным мінулым — Камітэт барацьбы з арганізаванай злачыннасьцю, кагосьці проста міліцыянты, іншых выклікаў РАУС як бы на размову, а потым садзілі на дзесьці сутак.

В. С.: Значыць, паднялі ўсе сілавыя службы, але дамінуе чыста фармалісцкі падыход.

В. Б.: Ніякіх кайданкоў?

І. Б.: Я суткі правёў у «стакане». Мяне затрымалі ў 18.30, ператрус дома, потым павезьлі ў сьледчае ўпраўленьне на вуліцы Сапэраў. Наколькі я зразумеў, людзі там сьпяшаліся даехаць да дому апошнім транспартам, і везьці мяне ў ізалятар часовага ўтрыманьня ніхто не зьбіраўся. Таму яны мяне закінулі ў Маскоўскі РАУС. Існуе этапаваньне, калі кожны вечар па ўсіх РАУСах праяжджае аўтазак і забірае людзей, якія сабраліся за дзень, на Акрэсьціна. Маскоўскі РАУС бліжэй за ўсіх да яго знаходзіцца. Прывезьлі мяне а дванаццатай, і, відаць, у той дзень гэты аўтазак ужо праехаў, а мяне не забралі. Таму сядзеў там ноч, дзень. Адзін раз вывелі на шпацыр, «адкаталі пальчыкі» і зноўку закрылі. Забралі толькі ў ноч зь пятніцы на суботу ў тры гадзіны ночы, і там былі кайданкі (калі пераводзілі з РАУСу ў ізалятар). Цягам сутак ніхто ня ведаў, дзе я.

В. Б.: А з вамі, Міраслаў, такога не было?

М. Л.: Не. Я сам здзівіўся. Дзесьці ў дванаццаць ночы нас павезьлі з КДБ на вуліцу Сапэраў. І да другой гадзіны ночы, пакуль ня скончыўся допыт у следчым упраўленьні, супрацоўнікі КДБ чакалі ўнізе, каб потым кожнага на пэрсанальнай машыне адвезьці на Акрэсьціна. Там яшчэ быў такі сьмешны выпадак, калі нейкай паперкі следчы ня даў і нас не хацелі прымаць. Таму нас адвезьлі ў Маскоўскі РАУС, на відэа зьнялі і дзесьці каля шостаў гадзіны раніцы згадзіліся прыняць у турму.

В. Б.: А на вашай акадэмічнай кар’еры гэта ніяк не адаб’ецца?

І. Б.: Я думаю, не. Самыя вялікія праблемы ў мяне ўжо былі — пасья 25 сакавіка. Тады я быў арыштаваны на пятнаццаць сутак. Калі хваля сапраўды пайшла, мне казалі, што ёсьць сыгнал зь Міністэрства адукацыі і трэба альбо забіраць дакумэнты, альбо адлічаць. Фактычных падставаў для адлічэньня не было. Я адказаў: калі хочаце мяне адлічыць, самі шукайце падставаў. І яны пакінулі мяне на завочным. Ім прасьцей напісаць чарговую паперку ў Міністэрства адукацыі, чым адлічыць мяне, надаючы тым самым публічнасьць справе.

В. Б.: Як вы думаеце, колькі затрыманых было ў ізалятары?

І. Б.: Ізалятар новы, новыя ўмовы, таму нармальнай сувязі паміж камэрамі не было. Уразіла стаўленьне супрацоўнікаў — канвойных альбо тых, што развозілі ежу. Было ўражаньне, што загадалі размаўляць з намі як мага больш карэктна. Нейкія перадачы з камэры ў камэру запалак, цыгарэтаў, нават ежы яны дазвалялі — калі прасілі іх, яны перадавалі. Канечне, мы запытвалі, колькі нас, тых, хто сядзеў па выбуху. І семдзесят — я ня думаю, што гэта перабольшаньне. Мо наадварот — было болей.

В. Б.: Мы гаворым толькі пра Менск. Тым часам у краіне адбываюцца павальныя затрыманьні і ператрусы. Чаму?

В. С.: Я называю гэта эфэктам пранікненьня. Бомба выбухнула за пяцьдзесят мэтраў ад Лукашэнкі. Выбух паказвае, што ўлада ня ўсёмагутная. І цяпер трэба прадэманстраваць, што ўлада ў краіне ёсьць, напамніць, што яна паўсюль. Татальныя затрыманьні і ператрусы сьведчаць, што выявіць злачынцу будзе вельмі цяжка. Гэта ўжо пытаньне ня толькі тэхнічнае (вышуку ці кампэтэнцыі), але пытаньне палітыкі. Трэба паказваць моц дзяржавы.

Выглядае, што кіраўніцтва краіны пра выбух нічога ня ведала. Гэта была не арганізаваная зьверху правакацыя. Наверсе сапраўды хочучь даведацца, хто гэта зрабіў.

В. Б.: А што мы ведаем пра выбуховае прыстасаваньне? Віталь ацэньваў, што яно каштавала недзе чатырыста даляраў.

В. С.: Добрыя балты цяпер на рынку каштуюць вельмі дорага. Каробка з-пад соку, траты, унізе балты... Прычым у Віцебску былі цэвікі. А тут толькі балты.

Я. П.: Гэта або прафэсійна вырабленая бомба, закамуфляваная пад саматужную, або непрафэсійна вырабленая бомба, якая, тым ня менш, выбухнула. Але каб зрабіць падобную выснову, належыла б убачыць, скажам, нявыбухнутую бомбу.

Я асьцерагаюся гаварыць пра матывы. Выбух можна разглядаць як сыгнал Лукашэнку. Калі толькі гэты сыгнал быў дасланы не на яго даручэньне. Калі ж

глядзець з пазыцыі вытворных эфэктаў, то мы лёгка ўбачым, кім і як усё гэта выкарыстоўваецца — асабліва калі мець на ўвазе водгук СМІ і шмон апазыцыйных структураў. Аднак варта мець на ўвазе, што хто б ні ўзарваў бомбу, ён ня можа кантраляваць усіх эфэктаў выбуху.

І. Б.: Калі мы знаходзіліся ў камэры, людзі былі розныя, былі і тыя, што ведаюць сапэрную справу. Адзін чалавек мне апавёў, што выбуховае прыстасаваньне было зробленае прафэсійна, з увагі на варонку і на выбух — як той пайшоў. Выбух быў накіраваны. Гайкі, якія пазней знайшлі на месцы выбуху, не разляцеліся ў розныя бакі, яны ляцелі ў адзін бок. Эфэкт дзеяньня, як у міны МОН-50.

Я. П.: Тэракт абмяркоўваюць усё. Ці не выконвае ён з гэтай прычыны функцыю манэўру, што адцягвае ўвагу? Паколькі самае цікавае, што цяпер дзеецца ў краіне, да тэракту простага дачынення ня мае. Улада паступова мяняе парадыгму ўласнай легітымнасьці, і тэракт тут — зручная рэч для спасылкаў на «сучасныя працэсы». Я хачу сказаць, што незалежна ад таго, хто непасрэдна вінаваты ў выбуху, гэты эксцэс аказваецца добрай зачэпкай, каб, з аднаго боку, грунтоўна націснуць на апазыцыю, з другой — правесці пэўныя перастаноўкі, чарговы раз бяз шуму памяняць сыпіс акцыянаваных прадпрыемстваў і г. д.

В. Б.: Вярнуся да маральнага вымярэння выбуху. Чым улада адрозніваецца ад тэрарыстаў, калі масава арыштоўвае і зьявольвае бязьвінных людзей толькі з прычыны іх палітычных перакананьняў? Можна сказаць, што ў Беларусі будзе доўжыцца міні-Асьвенцім, пакуль актывісты (ці вэтэраны) дэмакратычных сілаў будуць прыроўненыя да злачынцаў. Скотлэнд-Ярд ніколі б не дадумаўся арыштоўваць паводле падазрэньня ў датычнасьці да выбуху ў лёнданскім мэтро экалягаў ці зялёных — толькі на падставе іх палітычных перакананьняў.

І. Б.: Для мяне гэта перастала быць дзівам, калі проста так затрымліваюць на пятнаццаць сутак. Перад акцыяй затрымалі — ну ясна, пайшла хваля, хапун, і мы нармальна гэта ўспрымаем. І я думаю, яны таксама сочаць за гэтым — як гэта ўспрымае грамадства, як успрымаем мы. А тут проста новы варыянт, які адпрацавалі год таму, калі напярэдадні масавай акцыі завялі крымінальную справу і чалавек пяць аказаліся падазраваныя. І тут — давайце паспрабуем завесці крымінальную справу, паспрабуем пасадыць іх на суткі. Я ня думаю, што цяпер СМІ абмяркоўваюць выбух і даюць людзям нейкую ежу, каб яны гэта пераварылі і падумалі. Мяркую, што ўжо ўсё. Для большасьці людзей як прайшлі ператрусы, як адседзелі — на тым яно і скончылася. І далей ніхто ня будзе нічога абмяркоўваць. А шматхадоўка працягнецца.

В. С.: Былі нейкія рамкі, за якія рэжым не выходзіў. Скажам, студэнтаў адлічалі, але школьнікаў не адлічалі. Школьнікаў пачалі адлічаць. Пачалі пагражаць бацькам, што будуць забіраць дзяцей. Таму, калі затрымалі чатырнаццаць чалавек і выпусцілі без выстаўленьня абвінавачаньняў, мы пачынаем гэта абмяркоўваць — во якая лібэральная ўлада, нікога ня зьбіла.

Міраслаў Лазоўскі:
Пакуль грамадства дазваляе ўладзе павялічваць ціск на сябе, яна гэта будзе рабіць.

Я. П.: У нашым выпадку «апазыцыя» — неабходны пэрфарматыўны элемент ідэалогічнага фантазму. Дзякуючы наяўнасці гэтага элементу магчымая ідэалогічная цэльнасць вобразу грамадства. З аднаго боку, гэты элемент маскуе дзірку ўва ўяўленай сацыяльнай гармоніі, а з другога боку, увасабляе зло, ад якога пазбавіўся — і надыхдзе эпоха ідэальнай пабудовы грамадства. Таму гэты пэрфарматыўны элемент — «апазыцыя», «яўрэй», «ворагі народу» або «пятая калёна» — заўсёды выглядае парадаксальна. З аднаго боку, яны немагутныя, слабыя, яны ні на што ня здольныя, народ іх не падтрымае. З другога боку, яны арганізуюць тэракты, перамолваюць агромністыя сродкі з Захаду. Калі апазыцыі няма, яе трэба прыдумаць. Нарэшце, калі казаць аб прагматычным складніку ўсяго гэтага інцыдэнту, то зразумела, што гэтым можна гандлявацца, фармаваць стаўкі адмовы. Чалавека пасадзілі — выпусцілі за нейкія саступкі з боку Эўропы.

В. Б.: Замест таго, каб зрабіць падсумаваньне, я папрашу вас каротка абагульніць вашы выказваньні.

М. Л.: Па-першае, я не лічу, што гэты выбух стаў нейкім рубіконам што да стаўленьня ўлады да грамадства. Мне здаецца, усё і так плаўна нарасталала. Пакуль грамадства дазваляе ўладзе павялічваць ціск на сябе, яна гэта будзе рабіць. Будзе ціснуць да таго часу, пакуль не адчуе зваротнага руху. Гэта зручна ўладзе, яна падціскае пастаянна. А тут — выбух! О, дык цяпер можна рабіць усё! І падатковыя дэкларацыі ў апазыцыянэраў правярыць заадно. Па-другое, што тычыцца выбуху, мне здаецца, што гэта было прафэсійна зробленае прыстасаваньне.

І вось некалькіх вэрсіяў, якія найлепш кладуцца на факты. Гаварылася пра расейскі сьлед. Мне здаецца, што гэта вельмі ўдала кладзецца — я больш чым упэўнены, што Лукашэнку асабіста гэты выбух ня быў патрэбны, ён разьбівае ягоны найбольш прадавальны брэнд — стабільнасьць. А цяпер, напярэдадні выбараў, кажуць: вось апазыцыю заціснуць праз гэты выбух. Ды яе і так заціснуць на гэтых выбарах, без усялякіх выбухаў — у нас стабільнасьць, у Расеі няма стабільнасьці. Тым больш гэта першы сапраўдны такі тэракт у Беларусі. І гэта не беларуская традыцыя, так тут не рабілі. Гэта гаворыць за тое, што гэта ня нашы, не знутры Беларусі зроблена. Потым была вэрсія пра барацьбу кланнаў. Тут ужо казалі, што не настолькі моцныя кланы ў краіне, каб змаглі пра кантраляваць, у якім рэчышчы пойдучь падзеі. І таму мне здаецца, яны проста забаяліся б пайсьці на гэты варыянт. І зь іншага боку, чаму цяпер гэта не скарыстоўваецца, не прызначаюць вінаватага? Таму што яны сапраўды шукаюць, хто мог гэта зрабіць, і сярод «чорных капачоў», і сярод тых, хто меў дачыненне да выбухоўкі, да зброі.

А наконт таго, каму гэта выгадна. Ня так даўно зноўку «кінулі» «Газпром» і цяпер будуць вырашаць лёс маёмасці Барыса Абрамовіча. Гэта праўдападобныя матывы. Матыў, што нейкаму хулігану не падабаўся наш «добры празьнік» — гэта не матывы. А вось наконт «Газпрому» і маёмасці — гэта матывы. І прымушае задумацца, чаму адразу там зьявіўся Лукашэнка? Дзіўна, бо ахова яго павінна была адразу эвакуаваць. Але ён пайшоў. І гэта добра стасуецца да вэрсіі, што гэта было папярэджаньне. Ён зразумеў, што папярэджаньне адбылося. Яго папя-

рэдзілі, а забіваць ніхто не збіраўся. І таму ён вырашыў сытуацыю скарыстаць для сябе. І ўсе далейшыя крокі — скарыстаньне сытуацыі, і ўсё.

І. Б.: Маёй першаснай вэрсіяй была «кадравая разборка», але цяпер я сумняюся. Ня згодны з тым, што гэта ня тычыцца выбараў. Калі ўзяць людзей, якіх затрымалі, то гэта па адным чалавеку з арганізацыі. Пашкевіч Міша — «Маладыя дэмакраты», Кур'яновіч Паша — «Джынс за свабоду», я — «Моладзь БНФ» плюс «Белы легіён». Тут проста ўзялі па чалавеку з арганізацыі.

В. Б.: І Сяргея Высоцкага з Партыі свабоды.

І. Б.: Так, хоць гэта і ня ўвесь спэктар. Магчыма, яны выбіралі больш, на іх погляд, радыкальныя. Антон Койпіш тры тыдні таму напісаў заяву на ўступленьне ў партыю, а раней быў у «Бунце». Рэчы, якія ў мяне сканфіскавалі — паперы арганізацыйныя ды іншае, — яны могуць спрацаваць пазьней. Статусу падазраванага зь мяне не здымалі, я застаюся ім. Сканфіскаваных рэчаў мне ніхто не вяртаў. Таму мая вэрсія такой шматхудоўкі, у якую будуць гуляць, застаецца. Наступствы яшчэ будуць. Але якія — тут мне складана казаць.

В. С.: Тры тыдні прайшло, і ніякай ідэі, хто гэта зрабіў. Можна ўявіць, што выканаўца ўжо даўно не ў Беларусі, а заказчыкі даволі добра сябе адчуваюць. Такія пошукі ў рэжыме сацыялягічнага апытаньня даводзяць да парадаксальнай высновы, што самі пошукі злачынцы — ня менш прапагандысцкая акцыя, чым злачынства. І тут ёсьць лягічная ўзаемасувязь. Калі сэнсам тэракту было не забіць, то сэнс пошуку, здаецца, — не знайсці.

Я. П.: Гэтая падзея шматаспэктная. Пры гэтым далёка ня ўсе аспэктны насамрэч звязаныя. У цэлым я, мабыць, набліжаюся да рэзюмэ першага выступоўцы — з той адно папраўкай, што ўсё гэта варта памножыць на пэўны каэфіцыент вар'яцтва і нонсэнсу. Тэракт — нават такі «мінімалісцкі» — для Беларусі, вядома, сымбалічная падзея. Яна сыгналізуе пра тое, што мы ўступілі ў паласу сучаснасьці. Незалежна ад прычынаў, удзельнікаў і наступстваў гэтай падзеі, нас закранулі глябальныя працэсы. Мяркуючы па рэакцыі ўладаў, хоць бы з таго, што пошук вядзецца на ўсіх кірунках, яны разгубленыя, — гэта як у фільмах, калі чалавек ня ведае, куды страляць, проста паліць на ўсе бакі. Гэта далёка ня сьведчаньне сілы ўлады. Мяркую, што найбольш прадавальны дагэтуль брэнд «стабільнасьць» сёньня становіцца сапсаваным таварам.

В. Б.: Ад сябе дадам, што калі расьсьледаваньне справы будзе зацягвацца і прабукоўваць, то гэта разьвяза рукі людзям, якія стаяць за ёй, для наступных падобных эксцэсаў.

Занатавала Наста Бакшанская

БАЛАШ ЯРАБІК, АЛАСТАР РАБАЛЬЯЦІ

Мінскія манеўры

Лукашэнка выкарыстоўвае выбары,
каб здабыць рычагі ў перамовах з ЕС

У Беларусі існуе адзін палітычны курс, адна (падкантрольная дзяржаве) эканоміка і адзін лідэр. На працягу чатырнаццаці гадоў кіравання Лукашэнку ўдавалася перакладаць вялікую частку расходаў для падтрымання гэтай сістэмы на Расію.

Аднак пасля яго «перавыбараў» у 2006 г. «Газпром» абвясціў пра паступовае павышэнне цэнаў на газ, а Расія пачала збіраць пошліны за пастаўкі ў Беларусі сырой нафты, якая далей ішла на экспарт. Лукашэнка раптоўна ўсвядоміў, што ён апынуўся ў ізаляцыі не толькі ад кантактаў з Захадам, але і ад расійскіх грошай.

Балаш Ярабiк — палiтоляг, магістар гісторыі ўніверсітэту імя Яна Амоса Каменскага ў Братыславе, старшы супрацоўнік вашынгтонскага Савету па палітыцы дэмакратызацыі. Навучаўся ў Калюмбійскім універсітэце (Human rights advocacy course), што ў Нью-Ёрку, і ў Гарвардскім універсітэце (Conflict Management Group). Узначальвае праект «Пакт для Беларусі і Украіны» ў Кіеве. Рэгулярна піша на беларускія тэмы.

Аластар Дэжэймс Рабальяці — палітоляг і дыпламат, доктар філязофіі брытанскага ўніверсітэту Эксэтэр (Exeter). Аўтар кнігі аб долі беларускай і нямецкай меншасцяў у Польшчы «A Minority Vote. Participation of the German and Belarusian Minorities within the Polish Political System 1989—1999» (Krakow: Zaklad Wydawniczy Nomos, 2001). Працуе праграмным каардынатарам аддзялення кіравання і інстытуцыйнага развіцця сакратарыяту Брытанскай садружнасці ў Лёндане.

Летась у «ARCHE» быў апублікаваны сумесны аналіз гэтых аўтараў пад назвай «Дыялёг з д'яблам. Аб стасунках Эўразьвязу зь Беларуссю» (4/2007).

ПРЭЗІДЭНТ НА ДНІ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ

Тым не менш, і ў такіх няпэўных абставінах Лукашэнку ўдавалася сяк-так манеўраваць паміж Усходам і Захадам — спрабуючы атрымаць як мага больш карысці ад кожнага з бакоў. Пазбягаючы любых буйных рэформаў, хоць і дапускаючы асобныя ліберальныя паслабленні, Мінск настойліва імкнецца да прыцягнення прыватных інвестыцый. Не ідучы на сур'ёзныя палітычныя саступкі, Мінск дабіваецца зменаў у палітыцы Еўрапейскага Саюза, якія маглі б прывесці да фактычнага прызнання Лукашэнкі ў Еўропе. Для гэтага, праўда, яму трэба паспяхова пераадолець адзін бар'ер — парламенцкія выбары 28 верасня.

Беларускія ўлады стараюцца скарыстаць увагу Бруселя да гэтых выбараў. Хоць 12 пунктаў Еўракамісіі (з даклада «Што Еўрапейскі Саюз можа даць Беларусі» за лістапад 2006 г.) па-ранейшаму застаюцца ў сіле, офісу ЕС па знешняй палітыцы на чале з Хаўерам Саланам удалося заключыць з Мінскам «мемарандум аб узаемаразуменні» пра асноўныя ўмовы аднаўлення больш глыбокага дыялогу і супрацоўніцтва з Беларуссю, які складаецца з пяці пунктаў. Сярод гэтых умоваў — рэгістрацыя на выбарах кандыдатаў ад апазіцыі, уключэнне яе прадстаўнікоў у склад выбарчых камісій, дазвол на правядзенне перадвыбарных сустрэч, прысутнасць прадстаўнікоў апазіцыі ў новым парламенце. Апроч таго, Мінск у асобе свайго прадстаўніка ў Бруселі паабяцаў перад выбарамі вызваліць з турмы былога кандыдата ў прэзідэнты Аляксандра Казуліна.

Ёсць прыметы таго, што Мінск рухаецца да выканання гэтых умоваў, хоць яшчэ невядома, ці ўсе абяцанні будучы ажыццёўленыя і якую менавіта колькасць прадстаўнікоў апазіцыі ў парламенце Брусель палічыць дастатковай. Асабліва цікава тое, ці будучы гэтыя прадстаўнікі выбраныя належным чынам альбо Лукашэнка папросту назначыць іх.

Як ні дзіўна, гэтае пагадненне можа азначаць, што Беларусь, упершыню пасля таго, як на змадэляваным рэфэрэндуме 1996 г. была ўведзеная моцная прэзідэнцкая ўлада, выканае некаторыя ключавыя патрабаванні АБСЕ па арганізацыі і правядзенні выбараў, дазволіўшы прадстаўнікам апазіцыі ўдзельнічаць у рабоце выбарчых камісій. Хоць дэмакратычнасць такіх выбараў можа быць усё роўна вельмі адноснай, прадстаўніцтва апазіцыі ў парламенце сталася б відавочным крокам наперад у беларускай палітыцы.

Другі парадокс у тым, што апазіцыя, якая, паводле ўласных сцверджанняў, нядрэнна падрыхтавалася да гэтых выбараў, можа ў выніку байкатаваць іх і намагацца захаваць статус-кво. Аб'яднаным дэмакратычным сілам (праўда, без удзелу руху «За свабоду» на чале з Аляксандам Мілінкевічам) упершыню ўдалося дамовіцца аб адзіным спісе са 110 кандыдатаў — па адным на кожную акругу. Але апазіцыйныя партыі вылучылі чатыры ўмовы свайго ўдзелу ў выбарах і пагражаюць выйсці з працэсу, калі тыя не будуць задаволеныя.

Дзве з гэтых умоваў — рэгістрацыя вылучаных кандыдатаў і ўключэнне прадстаўнікоў апазіцыі ў склад выбарчых камісій усіх узроўняў — дастаткова адназначныя, тады як выкананне трэцяй — стварэнне належных умоваў для агітацыі

— можа інтэрпрэтавацца вельмі суб'ектыўна. Выглядае на тое, што апазіцыя будзе прадстаўленая не больш як у адной трэці акруговых выбарчых камісій, а гэта значыць, улады збіраюцца выконваць умовы ЕС толькі фармальна. Такім чынам, дыскусія наконт байкоту, хутчэй за ўсё, будзе працягвацца падчас усёй выбарчай кампаніі і можа засланіць перадвыбарную агітацыю апазіцыі.

НЕ ЧАС ДЛЯ БАЙКОТУ

Цяпер апазіцыі варта распачаць сваю кампанію, не апасаючыся за канчатковыя вынікі, тым больш ёсць шанец дабіцца сапраўды добрасумленнага падліку галасоў. Калі замест гэтага апазіцыя вырашыць байкатаваць выбары, яна можа цалкам дыскрэдытаваць сябе як унутры краіны, так і ў Бруселі. Такі раптоўны байкот, асабліва калі будуць выкананыя умовы ЕС, можа вывесці апазіцыю з гульні, тады як перад рэжымам запаліцца зялёнае святло для паляпшэння ўзаемаадносін з Бруселем. Апошняе, трэба думаць, прывядзе да падпісання з Беларуссю дагавору аб плане дзеянняў у рамках палітыкі добрасуседства ЕС і скасавання «чорнага спісу» забароны на ўезд у ЕС высокапастаўленых беларускіх чыноўнікаў, уключна, мабыць, з самім Лукашэнкам.

Крокі дзеля выканання ўмоваў ЕС выглядаюць таксама больш імавернымі пасля выбуху 3 ліпеня выбуховага прыстасавання, у выніку якога былі паранены больш як пяцьдзясят чалавек. Лукашэнка скарыстаў гэта як нагоду для звальнення двух самых высокапастаўленых прыхільнікаў «жорсткай лініі» ў сваёй адміністрацыі.

Абодва яны — старшыня Савета бяспекі Віктар Шэйман і кіраўнік Адміністрацыі прэзідэнта Генадзь Нявыглас — былі звольненыя 8 ліпеня. Яны лічыліся «старой гвардыяй» прэзідэнта і ўспрымаліся як перашкода для збліжэння з Захадам. Хоць Шэйман быў ядром Лукашэнкавай каманды пачынаючы з 1994 г. і старшынёй яго перадвыбарнага штаба, ён быў, магчыма, замяшаны ў знікненні шэрагу палітыкаў у канцы 1990-х гг. Як вынік, ён узначаліў чорны спіс ЕС. Таксама за ім замацавалася рэпутацыя цвердалобага антызаходніка.

Ад «старой гвардыі» ўплыў пераходзіць да маладой групы тэжнакратаў на чале з прэм'ер-міністрам Сяргеям Сідорскім, якую падтрымлівае Лукашэнкаў сын Віктар. Сапраўды, новыя кіраўнікі Савета бяспекі і Адміністрацыі прэзідэнта — Юры Жадобін і Уладзімір Макей — непасрэдна лаяльныя прэзідэнту і яго сыну.

Звальненне высокапастаўленых чыноўнікаў — яўная прымета барацьбы за ўладу паміж рознымі групамі бюракратыі і няпоўнага кантролю над унутранай сітуацыяй з боку Лукашэнкі. Ёсць таксама паведамленні, што спецслужбы дэмаралізаваныя і што за выбухам у Мінску маглі стаяць агенты нейкай з іх.

Бомба, якая ўзарвалася на святкаваннях з нагоды Дня Незалежнасці ў прысутнасці прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі, можа азначаць пачатак канца існавання Беларусі ў выглядзе мініяцюрнай удасканаленай версіі Савецкага Саюза.

Між тым улады выкарыстоўваюць выбух для ажыццяўлення сваёй звычайнай тактыкі ўціску апазіцыі, запалохваючы патэнцыйных праціўнікаў і перашкаджаючы любой апазіцыйнай дзейнасці. Нават нягледзячы на заяву Лукашэнкі аб тым, што ён не будзе «закручваць гайкі», прэзідэнцкая газета «Беларусь сёгодня» абвінаваціла апазіцыю ў датычнасці да выбуху, а следам пачаліся арышты апазіцыйных актывістаў.

Прэзідэнцкая газета «Беларусь сёгодня» абвінаваціла апазіцыю ў датычнасці да выбуху, а следам пачаліся арышты апазіцыйных актывістаў.

За ходам усіх гэтых падзей у Мінску пільна сочыць Масква. Беларусь працягвае плаціць «Газпрому» 119 долараў ЗША за 1000 м³ газу, нягледзячы на прынятую раней формулу павышэння цаны на газ для Беларусі. Перагляд пагаднення прывёў да таго, што сёлета тарыфы выраслі ўсяго на 9 долараў, хоць пасля выбараў Масква можа пайсці на куды больш значнае павышэнне цэн. Змякчэнне палітыкі Масквы ў параўнанні з 2006 г., аднак, выразна сведчыць пра яе неабыхавасць да курсу Мінска, асабліва ў час, калі Лукашэнка ўступіў у адкрыты канфлікт са Злучанымі Штатамі Амерыкі. Гэта дае Лукашэнку дадатковыя рычагі для ажыццяўлення сваёй тактыкі, пашыраючы яго магчымасці выкарыстоўваць Захад у перамовах з Масквой і наадварот.

Ключавым застаецца пытанне, ці хоча і ці можа Мінск пайсці на правядзенне адносна нармальных выбараў. Дасведчаныя асобы ведаюць, што Злучаныя Штаты ў пачатку гэтага года вялі з Мінскам перамовы, аналагічныя тым, якія цяпер распачаў ЕС. Аднак высунутая ЗША на пачатку года прапанова пайсці на паляпшэнне дачыненняў пры ўмове вызвалення палітзняволеных правалілася, паколькі ўлады адмовіліся вызваліць Казуліна. Вашынгтон не адступіў ад сваёй пазіцыі і прыняў «удакладненні» да сваіх ранейшых санкцый супраць дзяржаўнага нафтавага канцэрна «Белнафтахім». Гэта прывяло да нядаўняга гучнага дыпламатычнага скандалу і скарачэння персаналу амерыканскага пасольства.

Брусель павінен быць гатовы працягнуць палітыку ізаляцыі Беларусі, калі падчас выбараў не будзе дасягнуты прагрэс.

Лукашэнка яўна адчувае патрэбу ў ЕС, але няма ніякіх гарантый — як і ў выпадку са Злучанымі Штатамі, — што Беларусь выканае свае абавязанні. Лукашэнкава бачанне Беларусі на скрыжаванні паміж Усходам і Захадам, пакліканай атрымліваць выгады ад абодвух бакоў, відаць з усяго, не змянілася. У сваю чаргу, яго намаганні дзеля заваёвы фактычнага прызнання Захаду добра стасуюцца з ростам уплыву групоўкі празаходніх тэхнакратаў.

Таму ЕС павінен быць гатовы да аператыўнай рэакцыі. Ён павінен мець план дзеянняў на выпадак несумненнага прагрэсу ў выбарчым працэсе, але яму не варта ісці на кампраміс, калі пастаўленыя ўмовы не будуць выкананыя. Брусель мае быць гатовы працягнуць палітыку ізаляцыі Беларусі, калі падчас выбараў не будзе дасягнуты прагрэс.

БАЛАШ ЯРАБІК, АЛАСТАР РАБАЛЬЯЦІ

Але Брусель таксама мусіць падбаць пра тое, каб, імкнучыся наладзіць узаемаадносіны з беларускімі ўладамі, не пакінуць за бортам апазіцыю. ЕС павінен пазітыўна рэагаваць толькі на рэальны прагрэс, а не на фарс, у ходзе якога Лукашэнка, кіруючыся палітыкай «падзяляй і ўладар», пасадзіць у парламент некалькіх апазіцыянераў толькі для таго, каб зрабіць ЕС прыемнасць. Са свайго боку, апазіцыйныя партыі не павінны сыходзіць з дыстанцыі. Байкот галасавання дазволіць Лукашэнку правесці празрыстыя выбары без аніякай небяспекі ўбачыць сярод дэпутатаў сваіх апанентаў.

Калі ў справе выбараў будзе дасягнуты істотны прагрэс, гэта будзе сапраўдным шокам для Беларусі. Але мы павінны здабыць урок з нядаўняга выбуху ў Мінску і не верыць, што ўсё сапраўды так, як падаюць улады. Урэшце, гэта паранейшаму ўсяго толькі «Лукашэнкастан».

Пераклаў з англійскай Сяргей Петрыкевіч паводле www.tol.cz

АНДРЭЙ РАСІНСКІ

Памяць ахвяраў і памяць катаў

Катынь (Katyń)

Польшча, 2007, каляровы, 118 хв.

Рэжысэр: Анджэй Вайда

Ролі выконваюць: Артур Жміеўскі, Мая Асташэўска, Анджэй Хыра, Данута Стэнка, Ян Энглерт, Павал Малашыньскі, Магдалена Чалецка, Агнешка Глінска, Мая Камароўска, Уладыслаў Кавальскі, Сяргей Гармаш, Станіслава Цалінска

Апэратар: Павал Эдэльман

Кампазытар: Кшыштаф Пэндэрэцкі

Жанр: Гістарычны рэквіем наводле сцэнара Анджэя Вайдэ, Уладыслава Пасікоўскага, Пшымыслава Навакоўскага наводле аповесьці Анджэя Мулярчыка «Post Mortem»

Спачатку быў дым. Ёлкі, цяжкі, густы. Дым, у якім патанула мінулае. Дым вайны поўз над зямлёй, над мостам, над людзьмі, якія з болем углядаліся ў сваё прышлае.

Людзі крычалі й беглі. Адныя крычалі: «Немцы!» — і беглі на Ўсход; другія душыліся ў натоўпе: «Там саветы! Саветы!...»

Дым. Чорная зямля.

Разгубленасьць. Параненныя ля касьцёлу. Сьмерць.

Пад шынялём здэртая з крыжа фігура Хрыста.

З прымача даносіцца ўрачыстая прамова Молатава. «Польшчы болей няма!»

Саюзьнікі — нацыст і чэкіст — схіліліся над мапай.

Палонныя жаўнеры Войска польскага.

Да аднаго з афіцэраў прабіваецца жонка з дачкой. Але вязьняў ужо саджаюць у эшалёны, якія ідуць на Ўсход.

Героі болей ня ўбачацца. Будзе толькі дым, чорная зямля, якой засыпаюць целы, — і пакутлівае чаканьне.

Анджэй Расінскі — кінакрытык. Друкуецца ў «ARCHE» ўпершыню.

АНДРЭЙ РАСІНСКІ

Нападам Гітлера на Польшчу 1 верасня 1939 году пачалася Другая сусветная вайна. Згодна з таёмнай дамовай, падпісанай паміж Нямеччынай і Савецкай Расеяй, 17 верасня ўсходнюю тэрыторыю Польшчы заняла Чырвоная Армія.

Згодна з пастановай Палітычнага Бюро Камуністычнай партыі СССР, падпісанай Сталіным 5 сакавіка 1940 году, увязьненыя польскія афіцэры былі расстраляныя вясной 1940 году ў катынскім лесе, а таксама ў засьценках НКВД у Смаленску, Цьвяры і Харкаве¹.

Гэта адзіны паясьняльны надпіс у апошняй карціне Анджэя Вайды «Катынь». І гэта вельмі асабістая стужка польскага рэжысэра, які доўга не наважваўся брацца за пякучую тэму.

Я мог бы зрабіць фільм пра Катынь, зьвяртаючыся да гісторыі майго бацькі, капітана Якуба Вайды, які загінуў у лягеры, альбо распавядаць пра гэтую падзею з гледзішча майёй маткі, якая чакала ягонага вяртаньня,

— прызнаўся Вайда журналістам, калі прыступаў да здымак.

Творца абраў позірк маткі².

Мама Анджэя Вайды чакала ягонага бацьку да самай сьмерці. У сьпісе ахвяраў Катыні ёсьць прозьвішча Вайды, але зь імем Кароль (ваенны чын супадаў), і таму мама да апошняга верыла, што муж вернецца³.

Так чакаюць сваіх родных і гераіні карціны. Ганна (Мая Асташэўска) спадзяецца ўбачыць свайго мужа Анджэя (Артур Жміеўскі); у інтэлігентнай старой (Мая Камароўска) ён адзіны сын. У жонкі генэрала (Данута Стэнка) зьнібее душа; а дзьве сястры (Магдалена Чалецка і Агнэшка Глінска) ня ведаюць пра лёс брата (Павал Малашынскі).

Бессань, марныя спадзяваньні на званок у дзьверы, выплаканыя ад болю вочы — і туман няведаньня.

Прозьвішчаў ахвяраў Вайда не пазначае (у тым ліку й дзеля таго, каб быць максымальна тактоўным да сем'яў загінулых). Ёсьць імёны, якія супадаюць з імёнамі актараў, і ёсьць абагульненыя вобразы — кожны мае некалькі прататыпаў.

¹ Факсыміле дакумэнтаў з сакрэтнай «Адмысловай тэчкі № 1» (прапанова Берыі Сталіну аб расстрэле; вынятка з пратаколу паседжаньня Палітбюро ЦК ВКП(б) ад 5 сакавіка 1940 г.; лісты 9 і 10 з пратаколу паседжаньняў Палітбюро за сакавік 1940; запіска Шалепіна Хрушчову з прапановай зьнішчыць катынскія дакумэнтны — даступныя на сайце <http://katyn.chat.ru>. Падрэбязная бібліяграфія матэрыялаў, прысьвечаных катынскай трагедыі (2026 назваў): Harz M. Bibliografia Zbrodni Katynskiej: Materiały z lat 1943—1993. Warszawa, 1993. Гл. таксама сайт «Pamiętam. Katyń 1940»: <http://www.pamietamkatyn1940.pl>.

² Szczerba Jacek. Ostaszewska i Żmijewski w filmie Wajdy o Katyniu // Gazeta Wyborcza, 29.09.2006.

³ Тамсама.

У Казельску, адкуль адправіўся расстрэльны цягнік, было некалькі генэралаў (сярод іх ураджэнец Горадні Браніслаў Багатырэвіч). А вобраз, створаны расейскім акторм Сяргеем Гармашам, абাপіраецца на дзье сапраўдныя падзеі. Так, адзін савецкі афіцэр прапаноўваў жанчыне шлюб, каб выратаваць яе ад дэпартацыі ў Казахстан; другі схаваў польскую сям'ю, калі па яе прыйшлі чэкісты.

Урыўкі зь дзённіка Анджэя — гэта запісы маёра Адама Сольскага. Рэчы, як сьведкі памяці, граюць вялікую ролю ў фільме Вайды⁴ (прафэсійная праца касцюмераў і мастакоў).

Генэральская шабля, пацеркі, гузікі. «Гузікі. Ад нас застануцца адны толькі гузікі, звычайныя армейскія гузікі!» — ускліквае адзін з герояў. А судовы экспэрт з распаччу заўважае: «Іх тут больш за ўсё, нават больш за куляў».

Кадры, зьнятыя з поўнай лічбавай апрацоўкай⁵ Паўлам Эдэльманам, мануэнтальна-ляканічныя і праўдзівыя ў кожнай дэталі. Нат амаль плякатная сцэна, калі савецкія жаўнеры разрываюць польскі сыяг на анучы (пякучая згадка і пра беларускую ганьбу), пацэвьярджаецца гістарычнымі фактамі.

Карціна Анджэя Вайды — гэта рэквіем па забітых, зьняты ў стрымана-акадэмічных традыцыях польскай школы⁶. Надмагільны камень сьлёзаў, болю, жэстаў і позірку, калі на халодную зямлю падае сьнег, — і становіцца зразумела, што блізка чалавек ня вернецца ніколі. Гэта права на памяць і каята памяці.

Найдакладнейшая акторская гульня, клясычная рэжысура, пранізлівая музыка Кшыштафа Пэндэрэцкага (хаця яна часам і нагадвае саўндтрэк да фільму «Зьзяньне») служаць гэтаму чалавечаму праву на памяць.

Афіцэры ў разбуранай царкве, дзе іх трымаюць як арыштантаў. Ідзе сьнег на забароненыя Каляды — і натоўп людзей у кадры стварае крыж. Пацеры, споведзь пад прыкрыцьцём савецкай газэты «Правда» — целы будуць зьнішчаныя і ўпотаўкі пахаваныя, але душа мае жыцьцё вечнае.

Твары вязьняў перад расстрэлам зьяюць, як абразы. Ананімна-дзелавітая машына сьмерці. Роў з сотнямі забітых. Бульдозэры, якія зграбаюць чорную зямлю. Дзесяць пакутлівых хвілінаў фіналу — і рука з пацеркамі, якая з магілы цягнецца да неба.

Таталітарныя машыны — савецкая і нацысцкая — дзейнічаюць сынхронна. Фашысты арыштоўваюць выкладчыкаў Кракаўскага ўнівэрсытэту, сярод іх бацька Анджэя (Уладыслаў Кавальскі). Саветы разьмяркоўваюць вязьняў для забойства. Жонка прафэсара атрымлівае з Заксэнгаўзэну скрынку з попелам мужа.

⁴ Переседов, Илья. «Катынь»: Прощание с Россией. 11.07.2008. Гл: http://www.russ.ru/stat_i/katyn_proschanie_s_rossiej.

⁵ Найсучасьнейшая тэхналёгія 4К. «Падчас праекцыі фільму нават думкі не зьяўляецца пра ягоную «старажытнасьць». Гл.: Анджей Вайда. Я не хочу, чтобы «Катынь» использовали для политических манипуляций // Московские новости, № 37. 21.09—27.09.2007.

⁶ Польская школа паказвае лёс людзей праз ваенную трагедыю. Вайда прызнаўся, што для стужкі яму прыйшлося польскую школу рэанімаваць.

Два таталітарныя рэжымы сьвядома і пасьядоўна вынішчаюць інтэлігенцыю Польшчы.

Але карціна Вайды зусім не пра тое, як немцы і расейцы мардавалі палякаў (зрэшты, станоўчы герой Сяргея Гармаша — расеец).

Машыны забойства ня маюць нацыянальнасьці — і ня маюць твару. Ніякіх культурніцкіх — чалавечых — адметнасьцяў. Ніякіх гармонікаў, балалаек, сьпеваў, усьмешак. Толькі мундзіры, пісталеты, свастыка — і чырвоныя сьцягі. Гэта чыстае зло — мэтафізычнае і банальнае. І пэрсанажы стужкі падзяляюцца на людзей і вінцікі злой машыны, якая пнецца людзей скарыць і раздушыць.

Але калі гвалт — сэрца зла, то мана — ягоная дымавая заслона.

Прапагандысцкія фільмы пра катынскае забойства⁷, зьнятыя саветамі і нацыстамі, тоесныя ў хлусьлівым патасе. Тыя ж магілы з расстралянымі, чарапы з кулямі, жменька зямлі з Польшчы (у нямецкім варыянце — зямлі з генэрал-губэрнатарства), ксёндз, які адпявае памерлых, — і бадзёры голас дыктара, які гучна абвінавачвае ў забойствах нядаўніх хаўрусьнікаў па расчляненьні Польшчы.

Акурат таму генэральская жонка адмаўляецца выступаць з заяваю на нямецкім радыё (хаця нацысты казалі праўду, што злачынства здзейсніў Савецкі Саюз). Але яшчэ большае абурэньне выклікае ў яе савецкі фільм, дзе правіны ўзвальваюцца на фашыстаў. «Гэта мана! Гэта хлусьня!» — крычыць яна кіроўцам кінаперасоўнага бартавіка, рызыкуючы трапіць пад арышт.

Стужка Вайды — гэта фільм пра катынскае злачынства і пра катынскую хлусьню. Але гэта ня першы фільм, дзе творца гаворыць пра фальсыфікацыю памяці. Катынскі рэквіем працягвае тэму ключавой стужкі Вайды «Чалавек з мармуру», дзе рэжысэр паказаў убоства таталітарнай прапаганды і мэханізмы, з дапамогай якіх рэжым нявечыць людзей.

Для таталітарных машынаў праўды не існуе, але ёсьць мэтазгоднасьць забойства і патасу. Прыватны чалавечы лёс — толькі нагода (ці перашкода) для ўрачыстага таталітарнага дыскурсу. Чалавек — сыравіна для Молаха прапаганды, які фармуе яго на свой капыл (з мармуру, з жалеза⁸ — ці з магільнай гліны, якую забаронена згадваць).

Супрацьпастаўляецца таталітарнай мане толькі прыватная памяць, чалавечая годнасьць, слабы і нязломны дух — бяз зброі, фанфараў, мітынгаў і мундзіраў.

Таталітарная машына пнецца зламаць прыватную чалавечую памяць, падмяніць памяць ахвяраў памяцьцю катаў.

⁷ Вайда паказвае нацысцкую хроніку — і савецкі дакумэнтальны выпуск з камісіяй Бурдэнкі. Дарэчы, нямецкую катынскую хроніку выкарыстоўваў югаслаўскі рэжысэр Душан Макавееў у правакацыйнай анарха-эратычнай (!) мэніпэі «Салодкі фільм» 1974 г.

⁸ Іншая карціна Вайды, «Чалавек з жалеза», 1981 г.

Ёсць розныя варыянты гэтай падмены — і амаль усе яны прадстаўленыя ў фільме.

Урачыстая памяць катаў, якая не хавае сваіх злачынстваў, — гэта эсэсавец, што разганяе Кракаўскі ўніверсітэт. Чорны мундзір, увязьненая прафэсура, ляскат зброі.

Нацысты адкрыта ганарацца злачынствамі і выходзяць «радасьць нажа». І яны шчодра дзеляцца гэтай «радасьцю» з сваімі ахвярамі, дасылаючы жывым попел забітых.

Самая «катынская» падробка памяці — гэта **глухое маўчаньне і фальшаваньне** сьведчаньняў, калі чужыя злачынствы прыпісваюцца іншым.

Ежы, герой Анджэя Хыры, даў фальшывае сьведчаньне пра катынскія забойствы — і застаўся жывы. Ён спадзяецца служыць «новай Польшчы», але сумленьне не дае спакою — і ён страляецца.

Маўчаньня патрабуе і дырэктарка інстытуту, у якой брат загінуў у Катыні. Жанчына зламная страхам, што «Польшча ніколі ня будзе вольная». І яна просіць юнака, які паступае вучыцца, каб той выправіў у анкеце дату сьмерці свайго бацькі. Але хлопец не жадае адмаўляцца ад катынскай памяці — і гіне (як герой «Попелу й дыяманту»), уцякаючы ад патруля.

Правыя польскія журналісты папракнулі Вайду тым, што ён сам не паступіў, як гэты юнак, і ў кінашкольнай анкеце не падаў поўных зьвестак пра свайго бацьку. Фільм Вайды — найлепшы адказ на абвінавачаньне.

Дзьве сястры з «Катыні» — гэта Ісмэна і Антыгона старажытнагрэцкай трагедыі. Калі першая пагаджаецца зь дзяржаўнай хлусьнёй пра забойствы, то другая мкнецца ўшанаваць памяць пра свайго брата — і падаць на надмагільным помніку катынскую дату. Помнік будзе разбіты, а дзяўчына зьвезеная ў катавальні службы бясьпекі проста з могілак. Ёй параяць маўчаць — і пагадзіцца з афіцыйнай вэрсіяй. Акрамя маўчаньня таталітарная машына прапануе яшчэ адзін прыём супраць праўды.

«Самі вінаватыя!» — няяўная інтанацыя ўсіх развагаў пра «новую Польшчу» з савецкім тварам. Расстраляныя — людзі «старога сьвету», дык лепей забыць іх, пахаваць — і будаваць «новае і народнае» з чыстага аркуша. Але гераіня не падаецца хлусьні і абірае права «быць з забітымі, а не з забойцамі».

Права на памяць, права аплакаць сваіх памерлых — ня з гэтага сьвету. І з гэтым салідарныя нават тыя пэрсанажы, якім, здавалася, назаўжды падмянілі памяць, прымусілі замаўчаць. Лейтэнант Ежы перад сьмерцю просіць судовых мэдыкаў перадаць родным рэчы забітых. Былая служанка (Станіслава Цалінска), якую пралетарскія ўлады ўзьнеслі на вяршыню, прывозіць старой гаспадыні генэральскую шаблю. І сястра, якая намаўляе забыць пра ахвяры, гатовая дапамагчы няскоранаму студэнту, каб ён вучыўся — і (употайкі) памятаў, і, можа быць, потым...

Карціна Вайды — гэта мэтаноя Катыні, каята, вяртаньне праўды — і адмова ад суўдзелу ў няпраўдзе, ад якой пакутавала польскае грамадзтва доўгія гады. Ва ўмовах, калі ўсё болей людзей, у тым ліку палякаў, пра Катынь ня

АНДРЭЙ РАСІНСКІ

ведаюць (*а абыякавасьць — апошні бастыён мань*⁹), фільм Вайды — элегія памяці.

Гэта плач над памерлымі і малітва.

І да гэтага плачу маюць дачыненне і беларусы.

«У Катыні і Медным побач зь целамі польскіх афіцэраў ляжаць тысячы расейцаў, беларусаў і ўкраінцаў, расстраляных у канцы 1930-х, падчас сталінскіх чыстак, — кажа Анджэй Вайда. — Палякаў мы адкапалі, а гэтыя ахвяры забытыя»¹⁰. А ўвязьненныя афіцэры забітыя і пахаваныя ня толькі ў Катыні і Медным, а, магчыма, і ў Курапатах¹¹.

Трагізму дадае тое, што беларусы былі ня толькі ахвярамі, але і катамі.

Водгукі на «Катынь» — і ў яшчэ большай ступені маўчаньне пра гэтую стужку — яскрава сьведчаць, чыя памяць у Беларусі пераважае і хто вядзе рэй.

«Фільм зь яго лютай нянавісьцю да Чырвонай Арміі пашыты паводле лекалаў гебэльсаўскай прапаганды», — выкрывае ворага журналіст газэты «Во славу Родины» Ўладзімер Кажэўнікаў¹². (Газэта — Цэнтральны орган Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь.) «Радасьць нажа» — а калі быць дакладным, то ў нашых умовах радасьць энкавэдэшнай кулі — спалучаецца ў артыкуле з зацятым адмаўленьнем фактаў і прыпісваньнем злачынства фашыстам.

Больш «памяркоўны» доктар гістарычных навук Барыс Ляпешка, які выступіў на старонках галоўнай афіцыйнай газэты «Беларусь сёгодня»¹³. Ён прытрымліваецца завязанай на маральным рэлятывізьме стратэгіі «Самі вінаватыя!»:

Той жа канцлягер у Бярозе-Картускай: чаму не праглядаецца жаданьня сказаць усю праўду ў гэтым аспэктэ? — запытваецца Ляпешка і дадае свае прэтанзіі (складзеныя на чысьцюткай расейскай мове): — Калі ў майго бацькі рукі ў дзяцінстве былі чорнымі таму, што польскі настаўнік луніў яго мэталёвай лінаркай па пальцах шторазу, калі той неспадзявана пераходзіў на беларускую, пра гэта таксама трэба маўчаць?

«Гістарычная ісьціна заўжды множная — адной, на ўсе часы, няма і быць ня можа», — падсумоўвае Ляпешка.

Надзвычай знаёмыя аргумэнты.

Усе гэтыя стратэгіі перакручваньня праўды — добра вядомыя зь фільму Вайды.

⁹ Гэтая абыякавасьць частку маскуецца маральным рэлятывізмам і постмадэрнісцкай іроніяй. Найтыповейшы прыклад — здзеклівы артыкул расейскага кінакрытыка Дзяніса Гарэлава: Горелов, Денис. Белый конь борозду портит // Русская жизнь. 11.04.2008.

¹⁰ «В Катыни рядом с телами польских офицеров лежат тысячи белорусов, о которых забыли...» 10.03.2008. <http://www.charter97.org/ru/news/2008/3/10/4643>.

¹¹ Кузнецов Игорь. Дан приказ: ему на Запад // Имя. № 169. 17.09.1998.

¹² Кожевников, Владимир. По лекалам Геббельса, или Соль на раны // Во славу Родины. № 101. 31.05.2008. <http://www.vsr.mil.by/index/jktyukgy76m.html?publication=101>.

¹³ Лепешко Борис. Четыре мгновения января // Беларусь сёгодня. 05.02.2008. <http://sb.by/post/63735>.

ПАМЯЦЬ АХВЯРАЎ І ПАМЯЦЬ КАТАЎ

І рэжысэр даў адказ, як паступаць у такой сытуацыі: абапірацца на сумленне, на асабістую памяць, сьведчыць.

Памяць катынскіх ахвяраў перажыла памяць катаў — і перажыла менавіта як асабістае сьведчаньне, як забаронены прыватны ўспамін¹⁴.

Сёньня ў Беларусі нават прыватны прагляд стужкі Вайды — гэта мэтаная, пакаяньне.

Вакол — злавесная цішыня.

Але якой слабой ні здавалася б памяць ахвяраў — ёй належыць вечнасьць.

¹⁴ Мая бабуля, у дзявоцтве Яўгенія Ўдалова, яшчэ ў савецкі час распавядала, як падчас акупацыі немцы вазілі іх у Катынь. І яна бачыла мноства целаў, якія ўжо разлажыліся. А накондні вайны, калі яна пайшла ў катынскі лес па грыбы (раней іх там зьбіралі), то яе спыніў энкавэдэшнік — і катэгарычна забараніў у гэты лес хадзіць.

АНДРЭЙ РАСІНСКІ

Лаўрэнцій Берыя (стаіць у другім шэрагу ў цэнтры) быў адным з ініцыятараў катынскай расправы

Чэкіст за расстрэлам.

Катынь. 1943 г. Эксгумация трупай.

Катынь. 1943 г. Публічны паказ злачынстваў савецкай улады.

1943 г. Эксгумацыя ахвяр.

АНДРЭЙ РАСІНСКІ

Катынь. 1943 г. Сьледчыя дзеяньні на месцы масавых пахаваньняў.

Катынь. 1943 г. Жаўнеры вэрмахту ахоўваюць месцы эксгумацыі трупаў.

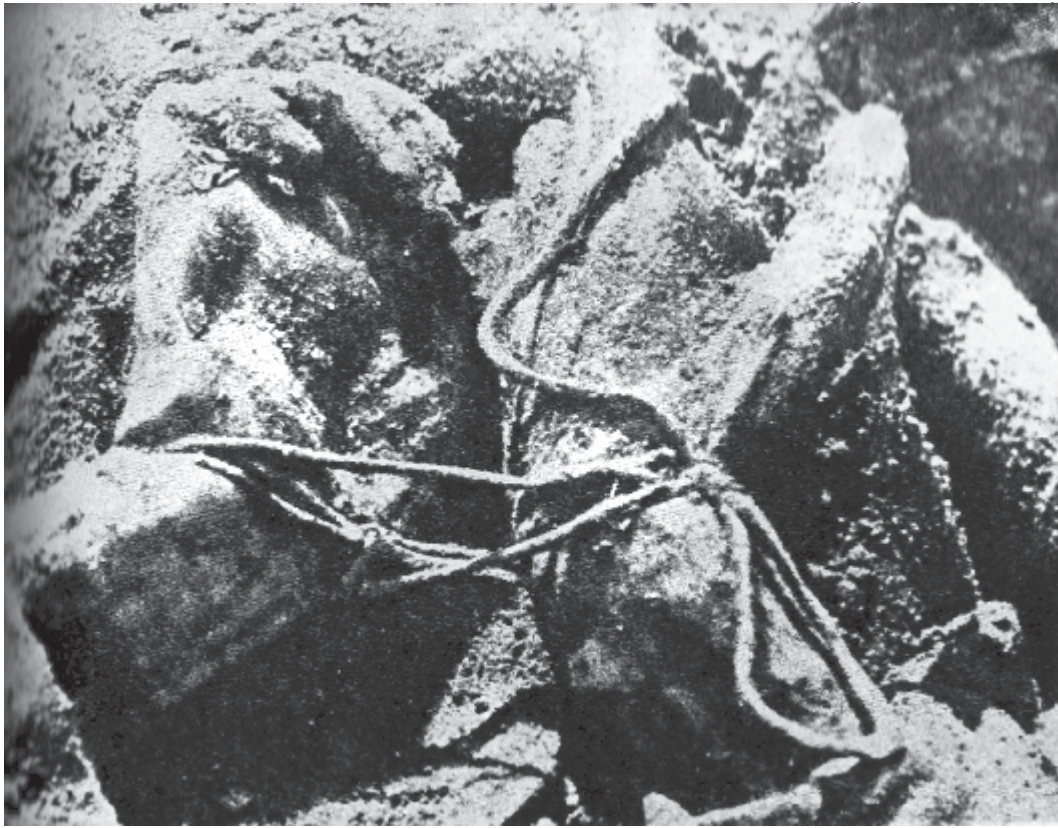

Катынь. 1943 г. Жаўнеры вэрмахту ахоўваюць месцы эксгумацыі трупай.

Катынь. 1943 г. Месцы масавых пахаванняў.

Катынь. 1943 г. Эксгумаця ахвяр.

Катынь. 1943 г. Месцы масавых пахаваньяў.

Катынь. 1943 г. Эксгумацыя група ў польскім вайсковым мундзіры.

Лес мёртвых у Катыні. Нацысцкі прапагандысцкі плякат на чэскай мове.

Рекламны постэр фільму А. Вайды «Катынь».

Кадры зь фільму
А. Вайды «Катынь».

АНДРЭЙ ВАШКЕВІЧ

Як Гронскі расправіўся над Каліноўскім

Публікацыя, якая разглядаецца ў артыкуле:

Гронский А. Д. *Кастусь Калиновский: конструирование героя* // Беларуская думка. 2008. № 2. Люты. С. 82—87.

Шматлікія артыкулы ў перыёдыцы, навуковых выданнях і, апошнім часам, на інтэрнэт-блогах, аўтары якіх заклікаюць да разбурэння міфа пра Кастуся Каліноўскага як беларускага нацыянальнага героя, я прачытваў без асаблівых эмоцый. Занадта ярка праглядалася ў большасці іх яўная палітычная падкладка.

Апошняя такая публікацыя, аднак, здзівіла. Не столькі сваім зместам, колькі месцам надрукавання. Усё ж «Беларуская думка» — афіцыйнае грамадска-палітычнае выданне. Дыскурс «Беларускай думкі» сёння, мабыць, адлюстроўвае афіцыйную лінію беларускай улады. Такім чынам, ідэя «дэканструкцыі» Каліноўскага выйшла на дзяржаўны ўзровень і, можа, нават паспее з'явіцца калінебудзь у падручніках па гісторыі Беларусі (калі да таго часу гісторыю Беларусі ўвогуле не выведучь з праграмы школьнага навучання).

Па вялікім рахунку, высновы А. Гронскага пра Каліноўскага — не больш як «рэанімэ» старых тэарэтычных палажэнняў савецкага гісторыка Самуіла Агурскага, выказаных яшчэ ў далёкім 1928 г. у кнізе «Нарысы па гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі (1863—1917)», якія ў крыху камунізаваным выглядзе паўтаралі высновы работы Васіля Ратча пра Каліноўскага як «самалюбивога безум-

Андрэй Вашкевіч — гісторык, сталы аўтар «ARCHE». Сёлета пад яго рэдакцыяй выходзіць збор твораў Адама Станкевіча «З Богам да Беларусі». Аўтарская назва тэксту «Дэмантаж героя — сурова неабходнасьць ці палітычная замова?».

ного мятежніка», фанатычнага рэвалюцыянера, які адначасова быў свядомым палякам. Спрабуе А. Гронскі расшыфраваць і гісторыю паўстання міфа пра Каліноўскага, якая, на яго думку, была мэтанакіраванай акцыяй тых, каго ў савецкі час ахрысцілі «нацдэмамі», а цяпер любяць здэкліва называць «адрэджэнцамі».

Праўда, і ў гэтай публікацыі можна заўважыць тыя ж супярэчнасці, што былі ўласцівыя папярэднікам А. Гронскага. Напрыклад, у адным месцы А. Гронскі піша пра Каліноўскага як пра «рэвалюцыянера-фанатыка», які хацеў бачыць Літву краінай сялянаў, што спавядаюць утапічны сацыялізм, а ў іншым падкрэслівае, што выразна сялянскія, антыпрыгонныя матывы Каліноўскі выкарыстоўваў выключна ў дэмагагічных мэтах. Словам, высновы аўтара грунтуюцца не столькі на фактах, колькі факты падбіраюцца для загадзя падрыхтаваных высноваў. У гэтым аўтар сам становіцца падобным да В. Ластоўскага, выкрываючы

**«Ідэалогія
беларускай
дзяржавы»
пабудаваная
на міфах
нядаўняга часу.**

яго падкрэслена ненавуковую, публіцыстычную працу пра Каліноўскага.

Пра такое ж «падцягванне» фактаў да высноваў сведчаць і сцверджанні пра этнічнае польскае паходжанне Каліноўскага і яго рэлігійную індывідуальнасць.

Галоўнай прычынай неабходнасці «дэканструяваць» міф пра Кастуся Каліноўскага А. Гронскі лічыць тое, што «исторические мифы опасны своей поразительной способностью исказить национальное самосознание и менталитет». Маўляў, нацыя не павінна мець міфаў. На першы погляд, надзвычай смелы — і, я б нават сказаў, амбітны мэсідж. Але мала звязаны з гістарычнай рэальнасцю. Еўрапейскія гісторыкі даўно давялі, што адным з галоўных элементаў нацыянальнай свядомасці любога народа з’яўляюцца больш-менш міфалагізаваныя ўяўленні пра тую ці іншую падзею, асобу ці час у жыцці сваёй Радзімы. Адсюль вядуць пачатак легенды пра «залаты век» у сярэднявечным мінулым усходнеўрапейскіх народаў, якія ў XIX ст. змагаліся за незалежнасць, на міфах будуюцца імперская і нават рэлігійная свядомасць (узяць хоць бы цэлы атрад расійскіх праваслаўных святых, ад Аляксандра Неўскага да цара Мікалая II, сярод якіх шмат людзей, далёкіх не толькі ад святасці, але і ад простага чалавечай сумленнасці). На міфах, прычым зусім нядаўняга часу (узяць хоць бы перыяд 1941—1944 гг.), пабудаваная т. зв. «ідэалогія беларускай дзяржавы». Такім чынам, нацыянальны міф — гэта не пудзіла, якім падае яго спадар Гронскі. Выглядае, што словы пра неабходнасць барацьбы з нацыянальнымі міфамі ўвогуле з’яўляюцца спробай завуаляваць сапраўдныя матывы з’яўлення гэтага артыкула. Першы такі сапраўдны матыў, тое, што ляжыць на паверхні, — канчатковы вывад асобы Кастуся Каліноўскага з кантэксту беларускай нацыянальнай ідэі і дзяржаўнасці.

«Навуковая» і грамадская матывацыя гэтых памкненняў зразумелая. У апошнія гады адраджэўскі міф пра Кастуся Каліноўскага ў сіне-зоркавым арэале падзеяў на плошчы вясной 2006-га. Ды яшчэ пазнейшае заснаванне стыпендыі імя Каліноўскага... Словам, вобразам Каліноўскага занадта актыўна

карыстаецца апазіцыя, што не можа не выклікаць негатыўнай рэакцыі ва ўлады. Да таго ж улада не надта прыхільна ставіцца да ідэй, якія прапаведаваў Каліноўскі. Чалавек, які змагаўся з панаваннем Расійскай імперыі, выступаў супраць праваслаўя, занадта падкрэсліваў незалежнасць грамадзяніна ад любой дзяржавы («не народ для ўрада, а ўрад для народа»), успрымаецца як антыдзяржаўнік і цяпер.

У дыскусію адносна пытання, кім насамрэч лічыў сябе Кастусь Каліноўскі, якім імем сябе называў, якой бачыў будучыню Беларусі і ці існавала для яго Беларусь як нейкая асобная тэрытарыяльная, нацыянальная і палітычная катэгорыя, умешвацца не буду. Паколькі пры наяўных сёння, ужо даўнавата адшуканых і ўсяляк даследаваных крыніцах нічога лепшага за «канцэптуальны» артыкул А. Гронскага (дзе на шасці старонках тэксту ці не тузін разоў сустракаюцца выразы кшталту «судя по всему», «видимо», «скорее всего», «во всяком случае») у мяне не атрымаецца. Хаця асабісты погляд на асобу гэтага без перабольшвання чалавека-легенды я, канечне, маю і спадзяюся калі-небудзь яго выказаць. Сёння хочацца звярнуць увагу на іншае. Найперш на тое, кім паспеў стаць для беларусаў Каліноўскі ўжо ў XX ст.

Упершыню пра Каліноўскага як беларускага патрыёта напісаў Вацлаў Ластоўскі ў 1916 г. у газеце «Гоман». Пра асобу правадыра паўстання ён, канечне, ведаў і раней, можа быць, праўда, не ў 1910 г., калі друкаваў сваю «Кароткую гісторыю Беларусі». Аднак «Наша Ніва» ў свой час не пісала пра Каліноўскага не таму, што В. Ластоўскі (паводле А. Гронскага) чакаў, пакуль памруць усе ўдзельнікі паўстання, а таму, што роля Каліноўскага ў беларускай гісторыі ў той момант не была належна асэнсаваная бадай нікім. Ды і ці забыліся мы, што «першая беларуская газэта з рысункамі» выдавалася ў тых гадах, калі ў гарадах Беларусі ўзводзіліся помнікі Мураўёву і называліся вуліцы ў яго гонар? А абвяргальнікаў тэзаў аб беларускасці Каліноўскага хапала і ў пазнейшыя дзесяцігоддзі. Як, дарэчы, і людзей, якія гэты тэзіс падтрымлівалі. Успамінаецца, напрыклад, асоба знакамітага віленскага адваката Тадэвуша Урублеўскага, вялікага сябра беларусаў, паляка, які абараняў у судзе беларусаў ад польскай дзяржавы. Маладым чалавекам Тадэвуш наведваў у Парыжы свайго роднага дзядзьку, папличніка Каліноўскага і героя Парыжскай камуны Валерыя Урублеўскага. І тады вечарамі ў адной з парыжскіх кватэр стары Урублеўскі слухаў беларускія паўстанцкія песні, якія спяваў яго ардынарац, сябра па зброі Кузьма.

У 1920-я гг. пра Каліноўскага шмат пісалі ў навуковых выданнях і перыядычным друку БССР, ставілі пра яго спектаклі, а паэты-маладнякоўцы ўзвялі ягоную асобу ў ранг сімвала народнага гневу і хуткай расправы над ненавіснай ім панскай Польшчай, якая паняволіла ды прыгнятала заходніх беларусаў. Вось, напрыклад, урывак з верша Алеся Дудара 1925 г., фактычна з адкрытым заклікам да вызвалення Заходняй Беларусі:

*Не сягоння было і не ўчора,
бо сягоння загоены раны.*

*Ты не плач, Наваградскае ўзгор’е,
не журыся тугой саматканай:
кінуй дзень залатыя кроплі
над заводам, над полем, над лугам...
Кастуся Каліноўскага покліч
сёння зноў — ад Вялікі да Буга.
Выйдуць войска сярмяжнага ўзводы,
выйдуць важыць жыццё і смерць...
Дык гучней гудзіце, заводы,
Каб нудою жыцця не мераць...*

Аднак неўзабаве, ужо ў 1929—1931 гг., падчас гучных пагромаў беларускіх «нацдэмаў» ранейшае ўзвялічванне асобы Кастуся Каліноўскага было ацэненае як «нацыяналістычная фальсіфікацыя беларускай гісторыі». Пра правадыра паўстання 1863 г. належала як мага хутчэй забыцца, бо патрыятычна настроеныя беларускія камсамольцы пачыналі ўспрымаць яго як сімвал змагання не толькі з польскімі панамі, але і з русіфікатарамі. Нездарма ўжо ў 1928 г. аўтар цытаванага верша А. Дудар заклікаў накінуць «мураўёўскі гальштук» на шыі бальшавіцкім камісарам, што дзялілі Беларусь у Брэсце і Рызе, называючы іх нашчадкамі Мураўёва.

Адмовіцца ад Каліноўскага аказалася не так проста. Асабліва там, дзе беларусы змагаліся за свае нацыянальныя правы, найперш у перадваеннай Заходняй Беларусі. Пры гэтым трэба адзначыць, што Каліноўскага пазітыўна ацэньвалі прадстаўнікі бадай усіх заходнебеларускіх палітычных плыняў.

Некалькі працаў прысвяціў Каліноўскаму адзін з лідэраў беларускай хрысціянскай дэмакратыі ксёндз Адам Станкевіч. Напрыклад, беларускія хрысціянскія дэмакраты ў 1933 г. урачыста адзначылі юбілейныя даты, з’вязаныя з жыццём Каліноўскага.

Найбольш цікава аднак тое, што на вышыню сапраўды ідэйна-паэтычнага абагульнення Каліноўскага ўзвялі заходнебеларускія камуністы. Тлумачэнне простае — менавіта камуністы ў даслоўным і пераносным сэнсе былі найбліжэй да Лукішак. З кім, як не з Каліноўскім было параўноўваць сябе маладому паэту-камуністу Максіму Танку, які, толькі выйшаўшы з турмы, блукаў паміж вітрынамі начных віленскіх рэстаранаў. Можна прыгадаць дыялог Максіма Танка і сакратара ЦК камсамола Заходняй Беларусі Мікалая Дворнікава, які адбыўся на віленскім бруку летам 1936 г. і які Танк занатаваў у сваіх «Лістках календара»:

*Неспадзявана ён [Дворнікаў] запытаўся, што я ведаю пра Каліноўскага.
— Пацікаўся больш гэтым героем, — параіў мне. — Трэба адбіць яго ў хадэ-каў. Каліноўскі — не іх святы, і дарма яны лезуць да яго ў сваякі.*

Словы сябра-падпольчыка выклікалі ў маладога паэта шчырае здзіўленне:

«Няўжо ж ён не чытаў разгромных артыкулаў пра паўстанне 1863 г., пра Каліноўскага, якія друкаваліся ў Мінску?» Думаецца, што Дворнікаў гэтыя артыкулы ўсё ж чытаў і добра ведаў афіцыйную лінію КП(б)Б адносна асобы Кастуся Каліноўскага, паводле якой той лічыўся шляхецкім рэвалюцыянерам і польскім нацыяналістам. Аднак разуменне патрэбаў рэвалюцыйнай барацьбы змужала заходнебеларускіх камуністаў адыходзіць ад ідэалагічных штапаў, што накідаліся Мінскам. Беларускаму народу, які змагаўся за свае правы ў польскай дзяржаве, для ўздыму нацыянальнага духу былі відавочна патрэбныя нацыянальныя героі-сімвалы, і Каліноўскі на гэтую ролю падыходзіў. Менавіта таму галоўны герой знакамітай «Песні пра сухар» Валянціна Таўлая камуніст Паўлюк параўноўваецца з міфалагізаваным Каліноўскім-Світкай, які хоча разлічыцца з «белымі», якія здрадзілі паўстанню.

Мікалай Дворнікаў загінуў у пачатку 1938 г. у гарах Іспаніі, змагаючыся з фашызмам у інтэрнацыянальных брыгадах, і там ён, паводле сведчанняў ягоных баявых паплечнікаў, да апошніх дзён жыцця марыў стварыць асобную беларускую нацыянальную роту імя правадыра паўстання 1863 г.

Ва Усходняй Беларусі пра Кастуся ўспомнілі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Мабыць, усе са школьных хрэстаматый помняць верш Петруся Броўкі, які пачынаўся радкамі: «На Беларусі па вёсках ідуць пагалоскі, з’явіўся Кастусь Каліноўскі». У гэтым вершы Кастусь Каліноўскі — зборны вобраз блакітнавокага партызана-антыфашыста, месціцы, які з’яўляўся ў самых нечаканых месцах і заслужана караў акупантаў. І імя Каліноўскага не было пустым гукам. Напісаны ў 1943 г., гэты верш перадрукоўвалі партызанскія газеты. Асобная старонка ў вяртанні імя Каліноўскага — дзейнасць партызанскай брыгады імя правадыра паўстання 1863 г. Брыгада імя Кастуся Каліноўскага пад кіраўніцтвам лінгвіста інжынера камбрыга Вайцяхоўскага была ці не самым актыўным партызанскім злучэннем на Гродзеншчыне і Беластоцчыне ў другой палове 1943-га — 1944 гг. Дзесяткі пушчаных пад адхон нямецкіх цягнікоў, сотні забітых гітлераўцаў — такі рахунак дзеянняў беларускіх партызан, ажыццёўленых з імем Кастуся Каліноўскага.

Як бачым, «канструяванне» Каліноўскага як нацыянальнага героя не было прадуктам нацыяналістычнай міфатворчасці. Хутчэй наадварот — ідэя Каліноўскага зноў і зноў рабілася актуальнай аkurat у час рэальнай пагрозы для існавання беларусаў. І, трэба сказаць, дапамагала ім. У чым жа тут «небяспека» міфа пра Каліноўскага, пра якую гаворыць А. Гронскі?

Гэта становіцца зразумелым, калі ўважлівей учытацца ў тэкст артыкула:

Для существования нации нужны национальные герои, причём такие, которыми можно законно гордиться. А если этих героев нет — их создают.

Пасыл аўтара вельмі просты: каб была нацыя — трэба герояў. Няма герояў — іх трэба стварыць. А калі наадварот, то калі няма герояў — няма і нацыі. Такім чынам, развянчанне ідэі Кастуся Каліноўскага фактычна можа быць патракта-

ванае як доказ неіснавання або беларускай нацыі наагул, або прынамсі, беларускай нацыі ў такім сэнсе, у якім мы прывыклі яе разумець.

Спробы выкрасліць Каліноўскага са спісу нацыянальных герояў — толькі малая частка агульнага працэсу стварэння новага вобразу беларускай нацыі. Нацыі, якая вядзе гісторыю нават не ад 1900 ці 1917 гг., але ад падзеяў Вялікай Айчыннай вайны, нацыі без усялякіх інстытутаў грамадзянскай аўтаноміі ад дзяржавы, нацыі, якая павінна быць удзячна дзяржаве за сваё існаванне (а не наадварот). Нарэшце, нацыі, дзе беларуская мова, культура і гісторыя ўсё больш успрымаюцца не як фактар умацавання суверэнітэту, а як непатрэбны баласт. Магчыма, такі гістарычны шлях ақурат і наканаваны беларусам?

Жаданне ўціснуць увесь час фармавання беларускай нацыі ў два-тры апошнія пакаленні жыхароў Беларусі падаецца многім прадстаўнікам уладных беларускіх эліт надзвычай зручным, паколькі гэта ўмацоўвае іх уласны «стан валодання». Сфера дзяржаўнай ідэалогіі ўсё больш і больш аддаецца на водкуп асобным «спецыялістам», якія коштам фактычна поўнага адмаўлення ад нацыянальных каштоўнасцей і традыцый спрабуюць стварыць ілюзію аб'яднаных у адзіным парыве грамадства і дзяржавы. Галоўным элементам фармавання гэтай ідэалогіі з'яўляецца жаданне пачынаць гісторыю Беларусі (яе, скажам так, міфічную частку) у 1941 ці 1944 гг., а феномен стварэння беларускай нацыі (як усіх жыхароў сучаснай Рэспублікі Беларусь) весці наагул ад 1994 г.

Дзяржава, умацняючы свае інстытуты, аслабляе ўнутраны імунітэт грамадства, найперш грамадзянскую супольнасць (калі наагул можна гаварыць пра грамадзянскую супольнасць у Беларусі), і ўпарта не хоча зразумець, што менавіта наяўнасць грамадзянскай супольнасці і нацыянальная свядомасць беларусаў з'яўляюцца асноўнымі гарантам існавання дзяржавы. Не нейкай канкрэтнай улады, а дзяржавы як такой.

Спробы бескампраміснай расправы з Каліноўскім, ды яшчэ і на старонках афіцыйных ідэалагічных выданняў, я расцэнюю як адмову беларускай улады ад пераемнасці патрыятычных і вайсковых традыцыяў, звязаных з асобай Каліноўскага ўжо ў XX ст. Каліноўскі — адна з нешматлікіх постацяў нашай гісторыі, якую нам не прыходзіцца ні з кім дзяліць. Апроч нас, беларусаў, Каліноўскі асабліва не патрэбны ні палякам, ні літоўцам, ні тым больш рускім.

А што ж сам Каліноўскі? Думаю, ягонаму месцу ў «беларускай ідэі» нічога не пагражае. Ён застаецца, так бы мовіць, «для грамадства» ў рамантычным арэале шляхецкага дзецюка, які пераадолеў стэрэатыпы свайго сацыяльнага асяроддзя і змог — першы і, мабыць, адзіны ў сваім часе — сказаць пра «мужыцкі народ» (яшчэ не беларусы, але ўжо не тутэйшыя) як пра людзей з гісторыяй, гонарам і правам. А дзяржава і тыя, хто сёння яе ўвасабляюць, пра Каліноўскага ўспомняць адразу, калі рэальная небяспека для беларускай дзяржаўнасці прымусяць перакідаць мост у мінулае, і мільёнаў наглянцаваных языкамі ідэолагаў беларускіх партызанаў акажацца для гэтага замала.

Спадару А. Гронскаму хочацца нагадаць пра тое, што нацыянальных герояў ствараюць не палітычныя тэхнолагі і не «канструктары» няісных нацый, якімі

вы спрабуце выставіць В. Ластоўскага і іншых. Гэта псеўдааб'ектывісцкі міф, які насамрэч нашмат далейшы ад рэальнасці, чым нават прывідная беларускасць Каліноўскага. Нацыянальных герояў ствараюць абставіны — калі хочаце, нават ворагі... Бо ў патрэбе змагацца за сваю Радзіму і аддаць жыццё за яе, калі ёй здрадзілі яе кіраўнікі й военачальнікі і ў вецер пераўтварыліся словы прыгожых песень пра бясконцае квітненне і вечную перамогу, чалавек шукае апору ў мінулым, якім бы неадназначным і супярэчлівым яно ні было. Ці ж не з'яўляецца асоба Кастуся Каліноўскага, пад імем якога змагаліся беларусы ў XX ст. і з палякамі і з немцамі, найлепшым доказам гэтага сцверджання? Ці вы думаеце, што лепшай заменай Кастусю будзе маёр Ветраў?

Горадня, ліпень 2008 г.

Ад рэдакцыі.

Не выклікае сумненняў той факт, што асоба Кастуся Каліноўскага, як і яго час наагул, патрабуюць новых фактаў, гістарычных даследаванняў і новых навуковых ацэнак. Думаецца, што патрэбна і важна як для беларускай гістарыяграфіі, так і для ўсяго беларускага грамадства. Вясной 2009 г. Інстытут гістарычных даследаванняў Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта плануе правесці круглы стол, прысвечаны гадавіне смерці К. Каліноўскага. Да ўдзелу ў круглым stole запрашаюцца навукоўцы, якія маюць жаданне выказацца па вышэйназваных пытаннях. Просім звяртацца ў рэдакцыю часопіса «ARCHE».

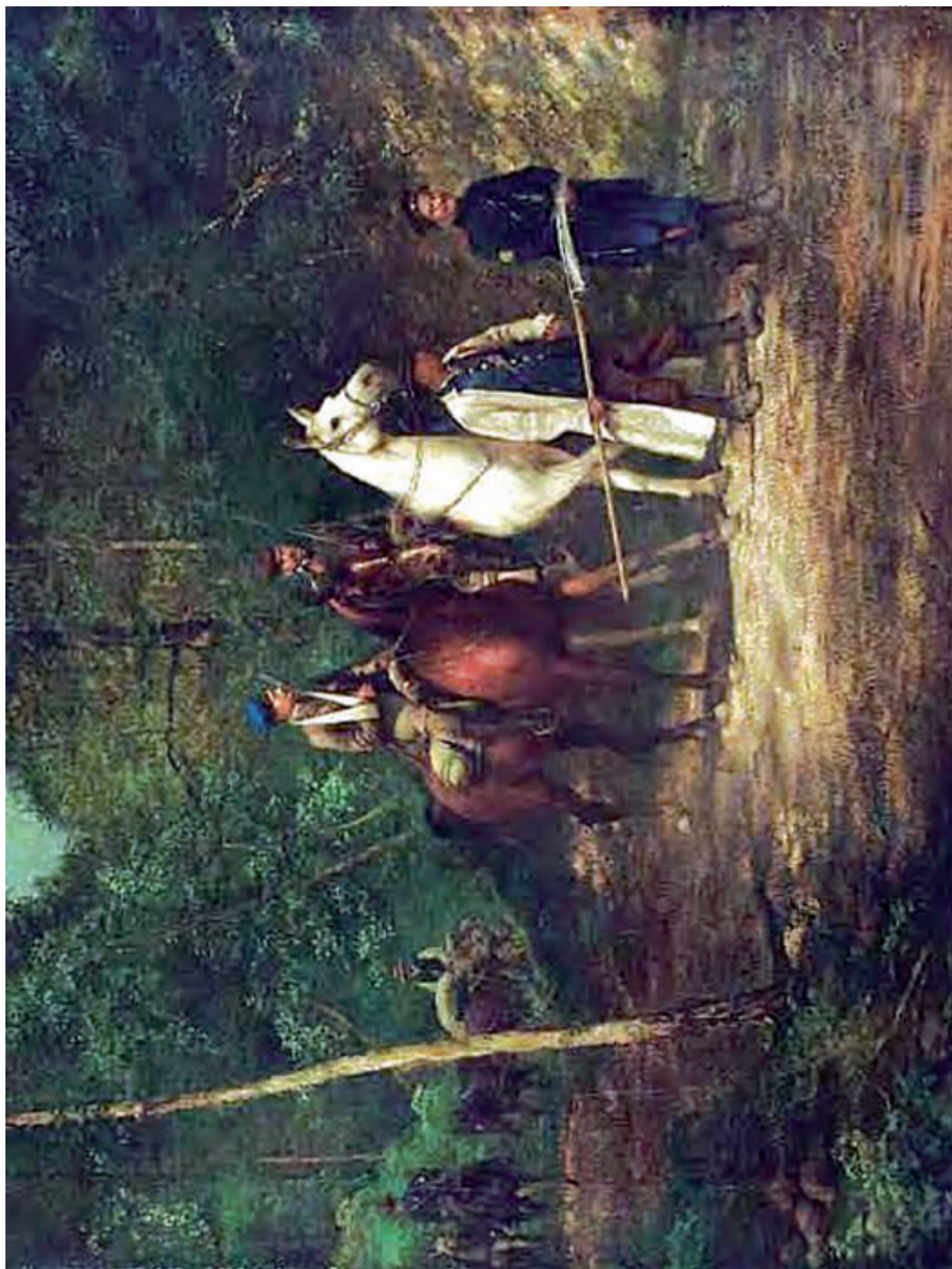
К. Каліноўскі у позьнесавецкі час стаў папулярным пэрсанажам беларускіх мастакоў. На здымках: партрэты Каліноўскага аўтарства Мікалая Апіёка (1988), Сямёна Геруса (1985), Сяргея Прывады (1983), Алеся Зіменкі (1988), Генадзя Фралова (1988).

Карта Гродзенскай губерні — апэратыўнай зоны аддзелаў К. Каліноўскага.

Паўстанцы 1863 на першай старонцы французскага часопіса.

Паўстанцы 1863 г.

Паўстанцкі разьезд.

MUZYCKAJA PRAUDA.

Dzieciutki!

Mínulo uze toje, kali zdawało sia usim, szto muzyckaja ruka zdasec tolko da sachi. — ciepier nastau taki czas, szto my sami możem pisać, i to pisaci takuju prauđu sprawiedliwú jak Boh na niebi. O, zahrejnić nasza prauđa i jak mańauka pieriele- cić pa swieci! Niechaj paznajuc szto my mozem nie tolko karmić swaim chlebom, no jeszczé i uczyc swajej muzyckoj prauđy.

Pytali i pytajuć usie, szto czuwaci na swieci, chto nam biedym muzykam dać wolność? No prauđu skazauszy mało chto chocze skazaci tak jak sumle- nie kaže — pa sprawiedliwości. My muzyki, braty waszyje, my wam budziem hawaryc ćetuju prauđu, tolko słuchajcie nas!

Maskali, czynouniki i mnoho panou, buduć pie- repynińc pismo nasze da was; no najduć sia ludzie i z muzykou razunniejszyje i z panskaho rodu i z miasteczkowych, szto choczuć waszej swabody, waszaho szczaćcia. — jony to, wam sam; heto pismo dawaci buduć, kab wy znali chto wasz pryjaciel, a chto wasz woroch.

Szećc let uze minulo jak packali hawaryc a swa- bodzie muzyckoj. Hawaryli, talkawali i pisali mno- ho, a niczoho nie zrabili. A hety manifest szto Car z Senatom i z panami dla nas napisau, to taki dur- ny, szto czort wiedaje da czeho jon padobny. — ni- jakoj u niom niema prauđy, niema z jeho dla nas nijakoj karyści. Parabili Kancelaryi, zrabili sud, jakby heto nie usio rouno brać u sraku czy z sudom, czy bez suda. Parabili Pisa rou, Pasredni-

kou a usio za muzyckije hroszy i wielikije hroszy — czort ich wiedaje na szto; dla tobo chyba, kab zapisywali u książki, jak mnoho napiszuć na sra- kach muzyckich. A z hetaho to i widać, szto nam niczoho dobroho i nie dumali zrabici.

Prauda, abieszczali to kalis dać nam wolność: no jak nam zdajuc sia na nasz muzycki rozum, szto choczuć azukaci, bo kali prez szećc let niczoho nie zrabili, to czerez rok peunie nie zrobisc. Mo- huć jeszczé napisaci i druhi manifest, jeszczé bol- szy ad hetaho, no i z hetaho druhoho manifestu niczoho dobroho jak i z pierszaho nie budzie.

• Ad maskala i panou nie ma czeho spadziewaci sia; bo jony nie wolności a błum i zdzierstwa na- szeho choczuć. No nie dotho jony nas buduć ab- dżiraci, bo my paznali hdzie siła i prauđa i budziem wiedać jak rabić treba kab dostać ziemlu i swabo- du. Wziem siä Dzieciutki za ruki i dziarżem sia razem! a kali pany schoczuć trymac z nami, tak niechaj ze robić pa świętej sprawiedliwości: bo ka- li inaczej — tak czort ich pabiercy! Muzyk pakul zdru- żaje trymaci kosu i sakieru, haramić swabo patrapić i u nikoho łaski prasić nie budzie.

Hetu: Muzyckuju Praudu napisau i znou pise- cji budzie Jaśko haspedar z pad Wilni.

Kasztuje hroszy 5

N 2.

MUZYCKAJA PRAUDA.

Dzieciuki!

Kali Boh stworzy usieb ludziej wolnymi i usim dan szynskuju duszu, tak skulze heto uziato sia szto adzin marnuje da i nad ludźmi zbytkuje, a druzi biedny pańszynnu służyć, albo abroki u kaznu płacić?

Kozny pa swojemu tańkuje, na swaju storom ciabnie. Car każe szto jon dobre nam dumaje, a pany kaźuć szto jony dobre dumajuc nam zrabici, a muzyk biedny ad ich dabości jak prapadau tak i prapadaje.

Kab raztakawać ludziam u ezom pranda ja piszu pismo, a pisaci budu jak Boh i sumlenie każe — wy adno mienie, takoto samaha muzyka jak i wy, pastuchajete dobre.

Byu to kaliści narod nasz wolny i babaty. Nie pomniać hetaho naszyje bački i dziedy, no ja wyczytau u starych księzkach szto tak kaliści bywalo. Pańszczyzny tabdy nijskoj nie bylo. I niema ezeho tamu dziwowaci sia, bo było lesu szmat, pola kolko choczysz, a ludziej to mało, tak naszoz służyć pańszczynu za ziemi u kaznu, a ludziej to mało, lesu wycierebić, chatu sabje pastawic i mieci swaje pole.

No u susiedztwie z nami żyu Niemiec i Maskal. Adnamu i drubomu bahactwo naszozje katolo u oczy — kab ich tak kolka schapła, da i chacieli nas zahnać z naszej baćkouszczyny. Treba bylo baranici sia, tak Karol każe chadzim baranici a tut nie usie iduć, da i mało naszych pańszto. Wynali to Maskala i Niemca — bo kab żenki da i dzieci hetych szto chadzili na wajnu mieli za czym prażyćci, tak Kali nasz i napisau takozje prawo: Hetyje szto nie choczuc iści baranici swajej ziemi, niechaj abrablajuc pole hetym szto bjućsia za wolność i szczascie usieb, i hetak bylo douho: adnie baranili kraju, usio chadzili pa wojnach a druhije to harali to siejali to kasili to żali. Z hetul to i uziata sia heta pańszczyzna. Sudzieciez ciepiet sami czy možno bylo zrabici sprawiedliwjej jak zrabiu

kaliści nasz Karol Polaki da i Litouski? No kali Maskal z Niemcom obitroscuju nas padbitu i pieszou rad maskouskal swoj rad uwodzić u naszom kraju i każe: Muzyk dawaj rekruta, muzyk dawaj padatki, da i pańszczynu jezese służy, albo płaci abrok u kaznu! Tak jakajoz tut uze sprawiedliwość, kali usienko szto ciazko zwalajuc na muzyka, kali z jeho dzieruc astatnu szkuru, bjuć i płacać nie dajuc! Aczyniali to byli muzyki, ubledzieli szto kiezsko, daj dawaj buntowaci sia pad Kaćiuszkaju; a Kaćiuszko to każe: kali muzyki choczuc uze sami baranici swaju ziemi u kaznu abroku za ziemi. Ot heto tak sprawiedliwość! — No sztoz kali Maskal spynu Manichwest Kaćiuszki kab nie pabuntowat usieb muzykoti. Dla toho to i pabili Maskale Kaćiuszku, bo kab muzyki usie razom byli zbuntowali sia i uchapili za sakiery, nazy i kosy, takby Maskal musiebhy prapasci bez poustania i my na wiek wiekou uze bylihy wolnyje.

Tak z hetaho piśma i widno: szto muzyki pańskie i kazonnyje nie pawinni płacić ani czynszu panom ani abroku u kaznu za ziemi — bo heta ziemi da nas należyć no kali budzie wajna z Maskalom za nasz wolność. To toj czas treba usim iści na wajnu prociu Maskala. A to dla toho: kab chuczzej prabnac Maskala z jeho sabaczym radom i kab nikoli, nijakoj, nikomu muzyki pańszczyny nie służyli i nijakoho u kaznu abroku nie płacili, i kab na wiek wiekou narod nasz byu wolny i szczastliwy. A kali was chto budzie padmaulac rabici inaczzej: czy to Spraunik, czy to Akruzny, czy to Łapsesor, czy to Pan, to wy jeho niestuchajete, bo to peuno aszukur: wo, szto za carskije albo pańskie broszy wiecznoj waszej zhuby choczete!!

Jaśko haspadar z pad Wilni.

Kasztuje broszy 5

«Музыкальная правда» — выпуск други.

MUŻYKAKAJA PRAUDA.

* Dziatciuki

Miama i zusta ziemi na swieci kab ludzie byli adzin u druhoho uho dobryje, niechoceli życi a kryudaju swoho bliżsaho. Dla toho, kab byt sprawiedliwość i praua na swieci, a żyje ludzie nie-dytkawafi i byudy druhim nie-rabili: je rań, szto bierc podzi, robić szkoly, naucaje ka-żnego kab żyć pa praudzie, sznawieć emi, a kali heto nie-pamehaie i robić szta nie-sprawiedli-wcać, to wajmeje woj-ko i tak każareje każnego ad licha i zdzierstwa. Ot na szto rańd natreba. F jak dobry stuba bliżsich chudoby haspa-dzi-skiej i szubajc swabo haspażera, tak dobry rańd hie-dzi-skiej pawiać szcaścia ludziej. stubeś naroda i rabici tak jak narodowi lepiej. I nie dziwo, bo nie narod zrobi-ny dla rańda, a rańd dla narodu.

Hetak Dziatniki robić szta na calniškom swieci. A kali za hracieju czy to u Francuza czy u Angliczyna, narod spahadaje rańdowi, to dla toho szto rańd stuchaje naroda i robić tać kab narod byu bahoty i szcaśliwy.

A u nas Dziatniki czy hetać czy u nas je sprawiedliwaja nauka u szkołach, szto neżyć życi bez kryudy druhoho? czy je praua i sprawiedliwość u sudziej czy może czel-wiek być peuny szto joho niehto nie skryudzić? czy rańd maskouski dumaje ab ludziach, kab jeny mahli życi szca-śliwie? Sami skatecić.

U nas Dziatniki adno ucańe u szkołach kab ty znan czy-taci pa maskousku, a to dla toho kab ciebie zausim pier-rabici na maskala. Sudy maskouskije — heto woucaje je-żne, hdiis nie razbierajuć czy za taboju praua, czy nie, a skubić adno jak mobuť. Bezpieczności pad maskalom nijskoj newna, chto duższy toj i hitumić; a wbijsko to nie dla toho rymaruć kab abierhać kaźnaho ad zdych ludziej i ad hituma, a dla toho kab niepawoić narodowi i zasa-nać kali pamaje swaju tiawolu, kali zhiedzić szta szto dzie-ruć z joho nad sity. Rańd maskouski jak toj licha pan, szto pecauszty ad Kamisara aż da Oiwuna pawalaje kaźnemu narad hitumić, kab no jak najbolsz brozej u kieszen-jeho daszta szta. Rańd maskouski Dziatniki nie tak robić jak ra-biçi treba, nie dumaje kab palecheżyć narodowi, a wymy-szlaje adno sposoby jak obśdraci i zausim ludziej zhitumić. Ozemu hetać robić szta pad rańdom maskouskim je wam

skazn — wy adno miunie postuchajcie.

Rańd heto zausim tak szmo jak czelawiek. I jak czela-wiek maja halawu: na toje kab dumau, a ruki i nobi kab zrabu tak jak zadumau, tak rańd maje Cars kab radzu. a czynownikou pa usich miastach i miasteczkach had rabili jak Car zachocze. Dla toho jak haława u czelawieka kali zadumaje kiepskoje, to nobi i ruki kiepskoje zrobiec. tak u radzie kali Car hitumu zachocze, to czynownik hitumu narobić. A z hetaho to i widać szto zdzierstwo jskoje u nas wyczapajura to nie dla toho robić szta szto u naszom kraju niema ludziej zdafnych na czynownikou, hałowych i życie swaje adnaci dla narodu, a dla toho szto Car be-takich ludziej u sybir wysylaje, a za naszyje hroszy nazna-čaju czynownikami hety; ch szto adno sami ludziej hitumić druhim hitumić pawalajuć i Bolla niebajc szta, Hetaki czynownik nieświdzić uže da rozumu — jon kali i niema przykazu Cara, to sam wytumaje sposob jak abadrać bie-dny narod. I hetać tuć szukaci praudy?

Tak z hetaho pišma i widno szto hitum, zdzierstwo i niesprawiedliwość wychodzić ad samoho Cara — jon to z nas wybiera je wojsko, jon to z nas wydiera je brozy ni-by na pabrubar narad, a unieszy szta zausimi byelami za ruki, adno nas ciemizyć, trymaje u niawoli. No prycho-dzić jemu uže kapić, bo mužyk paczu wolność — a mu-zykaka wolność heto usio rujno szto szubienica dla usich zdziercow i hitumicelow naroda! Dla toho to Car spynajc wolność muzykoku i spynajc budzie, dla toho to kali u panou szto raz pytau jakuju jeny choezuć daci wolność muzykam. u muzykou i razu nie spytau jakoj jony cho-ozuć wolności. Jon zna je jakuja to wolność muzykaka, jon wiedaje szto muzyk choezc kab nihto nie śmieć dra-ci z nielcho — i dla toho jak wy jcho rańda, tak jon naszej wolności bać szta.

Dziety z nas Car, dzierecie z nas czynownik i joho cha-cia. Ma aszta nej skury; no pamiatajcie szto i na nas pry-dzie para. pamiatajcie szto kali muzyk razhaujcie szta, to jak swieć szeroki, krou wasza pajjeć szta!!!

Jaško haspader z pad Wilni.

Kasztuje hroszy 5.

Dziaciuki!

Mafo toho szto z muzyka dzieruē na usiakie padaki o-siatniu kasznu, mafo toho szto nikoli nie mozesz debici szto da kуска chleba, a usio szto zarobisz oddaci musisz czort wiedaje kamu i czort wiedaje na szto, mafo toho, kažu, szto życto naszeje horsze sabaraho—no skazacie maje milenkje czy jeśc panicz nami chto leń kab sie aplakiewu ieszcze albo swaho syna, albo swaho brata, albo swaho muza, szto Car zabrau jeho u rekruty, da i zihnuu czort wiedaje hdzie?

Pracuje baśko ciażko na dziaciełki swaje, haduje naci syna noczeńki nie spić, a Car sabacza jeho wiara, jak hely wouk zakrauszysia wialic fawici, u dby skuci i hnaci ad radni daleko. A maskouskoje życie—horka uže dola. Zabyt tam treba, szto jeśc u nas nasza bačkouszczyna, szto jeśc u nas nasza radnia, a oddaci życto nie za dobro i szcacectie usieb, z za ucho i wiecznu niawolu naszym bratom. Helekeho licha Dziaciuczki i skacina nie znaie, a wy maie milenkje peunte i niepadumali skul jeno na nas nawiazato sia, czy hetak było za naszym dziedon i pradzedon i czy hetak musie być? Usio hato ja wam raztalkuju, a chto maie je praudu u serou i dabra chceze toj mienie pasluchaje.

Pomnieś ieszcze naszymy dzieci, pakazywajuc jeny, szto za teł czasem muzyki rekruta i nie znali. Było wojsko, to prauda, no wojsko polsaje usio było ze szlachty, a kali muzyki czasem zachacielł isci na wajnu, tak zaraz z teb zni-mali muzyctwo da i pańszczynu, dawali ziemlu a usiu wiou-sku rabili szlachtoju. Stul to u nas i parabili sia hetyje a-kolicy szlacheckije. Tak za toje szto czelawiek szou na waj-nu, heraniu swaj bačkouszczynu, to rzd polski dawau zio-nu, dawau wolnoś, dawau szlachectwo, — a Maskal czy hetak robic? Za toje szto my jemu 25 let na wojnach sfo-żyno bez ludźkoj strawy i adzieży, mafo toho, szto nie da-je szlachectwa, no sabacza juha niedaje nawet kуска zie-ml, kab moh elaciu ciażko harujuczy dadicista da spokoi-woj smierci. Praszajucy 25 let da i torbu uzianusy idzi

Żabrawaci!

A szto hrech nabieresz sia piered Bohom spyjajuczy Maskalewi, toho nikoli Boh nie daruje. Jazie Prancuz da-waci wolnoś muzykam, buntujuc sia miasteczkowyje, da i rafadzioż za swoju i naszu wehoś i wiery, a my to da-jemo rekruta i naszymi bradźmi Car maskouski zastawioć sia i naszymi rukami usmiraje banty i zaprahaje nas usich u wiecznu niewolu. Thoto chto nam dobre dmeje my wy-hamajem, tamu chto nam licha robie my pamahujem,—i, czyż nie hreszno piered Bohom, a nie styżno piered celym swie-tom.—Sami skazacie?

Prauda, szto my byli dumnye i jak hetyje swieczki ni-czcho nie znali, no zdajec sia para uže parazumnieć, uble-dzieć praudu. Wy wiedajecie Dziaciunki dobre, szto Prancuz przykazu niedawaci uže bolsz Maskolewi rekrut; dla toho kali Car zachocze uzaci, tak celymi bramadami zhawaryu-szysia, nihdzie temu niedawajcie. Jon ciepiar chceze uzaci 5 a tysiacze no jet my jemu dano ž. to jon pozolej za-chocze uzaci 10 i znou pojazie pa staromu. Ciepier my je-mo addemo byctou, no pozniej treba budzie oddaci i swa-lich synou. Tak dla toho Dziaciunki talkujecie dobre i nieda-wajcie sia aszakiwac. Za muzyckuju kryudu stojcie smiefo, usie razom, i kali chto zachocze kryudzic was. wyciallaci rekruta, to chto by jon nie byu, czy to Starszya, czy A-krużny, czy choć sam Gabernator, to wy jeho truczacie mu-życkoju rukojcu, a budzie wolnoś i rekruta nie hadzie i Boh wam dypamoteł!

Tak Dziaciuki, pa żabrości da řadu nie dojdziem!

Jasko haspadar a pad Wilni.

Pakazywajuc szto muzyki kolo Warszawy zbutowalisia niedali rekruta, Tabdy Car pa niewoli musien darawaci. Tak pytaju was Dziaciunki—sztoż nam treba zrabic?

Kasztoie hroszy 3.

MUZYKALNA PRAUDA.

Dziatniki!

Ozy maja praudda horka, ozy jens salodka, ja pisnu zausady i pisaci budu — nocy ja was jak rabici treba i uczyci budu. Wy adno stochajecie mienio, takujecie dobre i rabioete tak jak sumlenie Wam skaze, a Boh jeazera zliunjeć sia nad nami i dać nam szczazacie i dabro u nas budzie.

Kali Boh stworyuzy czeławieka dan jemu duszn, to nie na toje kab jon żyu jak sabaka na hetom, a na tamtom świecie przepada na wiek wiekou u cękach piekiełnych, — a dla toho Dziatniki kab znau zakon Boży, znau swaho Boha, znau swaju wiaru i zastużyu na szczazacie niebiesnoje. Kali Syn Boży przyszowy na hetu swiet u stanowiu praudziwuju wiaru i za hetu wiaru cierpiu kryżowyje męki, to nie dla toho, kab jakijes tam Cary maskonakije, bajstruczaho rodu, poramieniali zakon Boży, a my, na przykaz hetych Carou, wyrekli sin wiery swiach Dziadou i Pradzidou i nie chwaili Boha, a wadniu carakujit, — no dla toho Dziatniki Boh Najwyzszy cierpiu za nas, kab zakon Jého byu uże wieczny, ni-cho to nie smien pieremieniaci, a my s celoj mocy tyma-ki sta Jého.

No czy hatak Dziatniki robić sia u nas jak sam Boh przykazywaje, — czy dzierzymo sia my zakonu boskaha? Sami słażecie. No adno uże moze zabyt sia szto boćko Jého byu jeszcze spraudziwujow unijackoj wiery i nikoli uże nie apomnić na toje szto pieruwieriali Jého na szymu, na prawostawje, szto jon stehodnie, jak toj salaka kija! O, Dziatniki, licha takonu czeławiekowi! A kali my budziem boćak rabici z Bohom, tak sztoż Boh nalwyszzy z nami zrobić? Adadac u Piekle na wiecznyje męki, ludnie czerzy duszu nazit na kaski rwaci, a smala u wanitrobach kipieci budzie. Pyszajesz tahdy swaje licha — no u piekle ja miazasie uże budzie, nie piereprosz tahdy uże spraudziwialo Boha i mękam twaim nikoli kańca niebudzie.

Ostepier pytsju Was Dziatniki — chtoz sam heto licha narabin i szto srebeti treba, kab my byli szczazaliwyje i us hetom i na tamtom świecie?

...Dziatniki, — heto Car waskon-
...szcupiussy mnoho papout, wielou nas u sy-
zapigaci, jon to pliciu broszy kab my tolko piero-
chadzili na prawostawje i jak hety Anrychryst, adabrau
ad nas naznu spraudziwuju — unijackuju wiuru i pahu-
niu nas piered Bohom na wieki; a zarabiu heto dla toho,
kab moh nas bez kańca dżeci, a Boh spraudziwuy nie
mieu zlitowania nad nami.

No Boze Wszchemocny, miłosierny ty nasz Panie, Ty
ab nas nie zabrywaj, zlituj sia nad nami, pomoży nam u na-
szej niedoli, wyzeni Maskals z naszaho kraju, daj nam
praudziwuju wolność i wiuru naszym Dziadom i Pradzid-
dou — a kaw tody, szto Maskal, niezysa Jého siła, parz-
kidan albo piererabiu na stajni i cerkwi; znou zsiłenijeć
Twesju chwastou i narodu u nich chwajici Ciebje kudzis,
jak chwaili naszyje predki. Zaśpiwajiem tahdy u adzin
hodos naszu pieśń swiatuju: „Święty Poże, święty micny,
święty niemiernelny — zmitij się nad nami!” i Boh naj-
wyszzy zmlitujć sia nad nami, dajemoże nam u naszej pra-
cy, a na tamtom świecie dać królestwo niebiesnoje — i nie
budne uże dziećki naszyje swaju matku paklinaci szto na
swiet radzili!

Pokazywajne ludzie szto święty Ojciec az z Bymu pry-
siau uże da nas swaje blahoslawienie, (no Maskal Jého
spyniaje) — hworac szto przysze i kśienizou, szto budne
prymaci na unijackuju wiuru, Ischey Dziatniki cho adno
wieryć u Bohu, Jého Syna i Duchu Swiatohu, tak chet az-
raz pokidaje szymu i piererchodzona praudziwujy wiera
Dziadou i Pradzidou. Bo chto nie pierodzie us unijackoj
szmatykom zastanijeć sin, toj jak sabaka ziochnie, toj na
tamtom świecie piekiełnyje męki cierpieci budzie!

Tak hodzie uże Dziatniki żyć bez nijackoj paciechy na
świecie kali Boh miłosierny msje zlitowanie nad nami, a
ty czeławieczu, jak pierczywiesz, albo paczujesz hetu
praudu, zabawry paciery, kab Boh wszchemocny dusznoh
ludziam, szto dabro nam dumajuc, szto chceć, kur my
byli wolnyje jak szlachta, nieli swaju ziemlu jak szlach-
ta, chwaili Boha pa praudzie i zastużyli na Nielo na tam-
tom świecie.

Hetaho dla Was ad duszy chceć, wasz brat, taki sa-
moy z Dziadou Pradzidou muzyk jak i Wy; no jeszcze Uni-
jackoj wiery — Jasko haspoda s pod Wilni.

Kasztaje broszy 6.

†††

Deszczuki!

Docho mowczan ja, niekazeu wam niczego, bo chcecie rozbledzioca dolne, da rozobrad azto heto dziejeoa na twieni, szlob nas spowieoid Was po sprawiedliwosci da skazaó jak nakazuje Boh da sumienie, azto nam ciepier treba robici. Zdaó mowczki bolsz azto nie zmoha! Pomirkujmo tolki azto dumajóo ciepier szabió z nami.—Obiecau nam Car ziemlu,— Czynniki, popy da monkali, usi a odnie holes duryli nas, azto car nam szczyro dumaje, da dató wolo, Sprawiedliwyo Wolo.—I stuchali my cara.—Kazuu jon nam jeszcze dwa body slutyó panszczyno i panszczyno my odbawali.— Nakazuu Car nekruta dali my jemu i nekruta, a sami mowczki bledzieli, jak naszych synkou da brastou na kraj swieta pohnali.— Nakinuu nam podusznoho — placili my poduszno za żywych i umierlych, za dzieciej da za starcou nieduzych,— placili my ziemsku powinnoó, da usielakije zbory, placili na posrednika, na prauloje, starszyom, pisaram okružnym, asesoram—da Boh wiedaje kowu nie placili—da usio niepytali kudy jduó nazzy brozy.— Usi nas kryduzió da usi obdzirali; bin; nas silniejazy, kryduzio bohatszzy— a na toje niózie niebyto sprawiedliwosci.— My usio mowczali, da słuchali, usim klanisli, za usio placili, usio cierpieli szuczy koca, bo spodziejalió Sprawiedliwój wolności, spodziejalió azto dadóo woluju ziemleka, da u podusznom sprawiedliwy pobor budzie.— Zamió toho azto addaó nazzu ziemleku, da jakuóó ziemlu?! heto azto z dzieóou pradzióou, krounoju praczy dzieóad raz ózo na jeje zarabili da zaplacili.— Za heto ziemlu Car nakazuje nam czynny plació u kownaczestwo. Da jakiez czynny jakije uzdumajocz postanowió czynnoukam, da szduwym krowopjeam, da jeszcze z kóónym hodom usio bolszyje da bolszy.— Tak woli nam ózo i nie budzie: wiek cely placi, da na wiek uiesiatatki szlob odpłanica Palatou da Prawienjuam. Padmanou za nas Car, a jcho slutki popy, czynnouki da Monkali podwielili nas jak czort dolru durnu.

Mało toho: bieruczcy nekenta na wieóni kazuu car azto bolsz brad nie budzie: — my jak taja dniecina i powieryli azto nie budzie, a ciepier bazal i znow Car nakazuje z karnoje wolności postanowió po sto chlepcou azto pujduó u monkali po achwocie, a jak achotnikou nie budzie tak kromada prysudzió komu jci u nekruty. Skrucioza chiba! azto to ehto jazon u monkali po achwocie. — Tak ók ók u druha podmanou nas Car z nekrutom. Usian placioch z tyziacy, a ciepier dawaj sto z wolóoi, a u ósieni jeszcze moze dwiesci abo trysta zachocze, bo car so swoimi moskalam i nie poduzaje muzykou azto podnialica u Polaszcy i nie podoleje Prancuza azto za Polaszcy ustupisza. U Polaszcy muzyki tak samo jak i my spodziejalió na cara, da ódali woli od nieho, — da jak pobaczyli azto car tolki kostoczkami dazou wyjmaje, a nowymi podatkami, nekrutom da czynkami ostatniu soroczje z nich szdzeni chce, — ot usi razem z wilami da z kóóami pojzali dobiwacza ziemli da praudy, a inszy i szwioj unijackoj wiory. Ot i dobióó. Wyjazou yóó Polaki Manichwest. Ziemla Wolno dajeoa usim

muzykamu; bo hewóichpna ziemla z dzieóou pradzióou, za heto ziemlu nichto nie maie odrobłaó panszczyno i czynazou nijakich nikomu plació; podusznoho bolsz nie budzie, a tolki podymou, jak kolis placili; niekruta bolsz nie budzie, a usi muzyki i pany i mieszczanje, usiak odstazyó 3 body u swojej ziemli i znow zobie woluji. — Unijacko koócioty, azto monkali zabrali, oddajuce nazad usi jatau i ehto chce maie prawo chraóció dzieciej po unijacki, da do unijackich krounoju jci do spowieoi i po staromu BOHU molioza, jak jesszo baóki nazzy molilió.

No ciepier sami razbirajcie: dzie bolsza prauða, ei u polskom manichwesti, ciu carakom? — Car obiecau daó wolnoó—da nie dan. Obiecau nie hmoó nekruta— a ciepier ózo druboho nakazuje. Polakió Manichwest dau ziemlu, nie biera nekruta, skincou poduszno, powierouu Unju. — No, skazyóó, brakil ehto nam lepez dumajóó. Pomohby Prancu i naz jak pomohaje muzykam u Polaszcy— dyk szto! — car odkazuje azto u nas muzyki usim dowolny, inazje woli niechoczó, szto jeny lubiaó cara da dazzy, szto szlob jemu listy, da zwoisó podatki, da achwotno placiaó czynny, a nekruta postanowioó kolki Caru zahodno, a Unji nichto nie chceó! I tut nas Car podmanujaje, skrywió chceo prauða azto nas sosim pohoió. A Prancu na nas tolki ódzie: da komuó jon pomohad stanie kóli u nas budzie ehto. A my óhoó nam carakije slutki zniewierilis naóto, robim usio azto jeny nam niskakóó. Takim sposobom nie zoznaó nam woli, da sprawiedliwosci. — Nie tak dumali muzyki u Polaszcy. Sluzyli jeny jemu wierno jak i my, da pobaczysz azto nie wysluzioó niczego, stali dobiwacz i dobióó woli. — A i ich carskije slutki duryli, jak nas ciepier duraó — podmoukali azto slac listy do care pieropraszajucz, da po staromu nieció podatki, da dawad nekruta, — uczyli i ich jak donosió odnie na odnoba, jak lowio da moskalam odstanouó, da malo swojszlooa takich azto to nieojuczyl Boha ni soromu ludzkoho sluziý moskalam, bo ózo spomali muzyki carakijnó dumku. A takich azto za brozy nie pobojalió sluziý worobam naszym, azto nie chacieli muzykam ziemli, da praudy na ówieci, da spraczny byli nowoj wolności, da nowouu polskomu manichwestu hetakieh wieszajóó jak podlych sobak, szelaczca ich ópaócieli, pojzili z dymom ich chaty, propala marno chadoba.

Podumajcie dobre, da pomouiszysza Bohu stámo družno razem za naszjo wolnoó! Nas car ózo nie podmanie — nie podwiesció Monkali niema dla nich u naszym szlobach ni wody ni chleba — dla nich my bledzi i niemy — niczego nie baczyli i nie czuli. — A pokni jeszcze pora, treba naszym chlopcam spieszyó z wilami da z kóóami tam, hdió do biwajucza woli da praudy — a my ich baóki da konki nazzy, scierahci budziem dsurwidomioó ókdu na nich cialnie nieczysta maskonka óla — da ód dazzy pomohad usielakimi sposobami dzieóinkam naszym azto za nas pujduó bica. — A budzie u nas wolnoó jakoj nie bylo naszym dzieókam óg baókam. Jako gospodar z pod Wilni.

Kaztuje brozy 5.

«Мужыцкая праўда» — выпуск сёмы.

Bratry moje, milých rodinje.
 Špad zhubienicy maskonskoj
 psychodzie mnie da was pisai,
 i moxe vax astatni. No no
 pakimne xiermetku radnyu
 i Ciebie, varahi moj narodzie.
 Hrudzi kastochni, kabolic
 serce, no nie žal zbiruci za
 hruaju pravdu.

Przyjmi narodzie ^{pa}bracy
 moje, bo jeno jak z kaho. Źnieta
 tylko zła twača dobra ~~napisano~~
 napisano. Bratki
 Nienasz ~~narodzie~~ bolszaho szca-
 sera na hetom imiei, jak kali

схэтаніе і каханне мае розум
 і памкі. Тады жон. толко мах
 сэрце іжэ і бахачне ра.
 правдзі, тады жон. толко ра.
 маінсзус. Богу хастуэй
 мебо, калі зважанне памкі
 розум, разанне серце і радні
 сеті серцом пабудзі.

Но як днен і посьці не шодні
 чужом, так мі і дні разом на-
 ўка правдніва і ніаволь
 маскоўскай. Дарожд жона
 і нас будзіе і нас нізгоно
 ніабудзіе, ніе будзіе правду
 бахачна і ніякоя памкі;

Лісты з-пад шыбеніцы. Аўтограф.

59
adno namí jak smacinyj narod-
cać budzić nie kła dobra, no
na patibiel naszu.
Kła toho Narodziu, jak toľko kali
paczyjesz, szto bratny twaje
s pad wakszawy bjuć ta.
za praudi, swabodu, tabdy
i ty nie awajajesa s radu,
no uchapinsz za szto zmoresz,
z d'kosu, samien, cetyj hrama.
doj idu wajawaci za swojeje-
Tawieskoje i narodnoje prawa,
za swajni ziemi radniju.
Bo ja tabie s pad szubieniy kazi
narodie, szto tabdy toľko zaiy-
wiesz szcašiwu kali nad taboju

38
Maskala uie nie budzie...
Tvoj s luka rozoborane
Tajno haspadar s pad wilni.
Muzylak
38

Лісты з-пад шыбеніцы. Аўтограф.

Касьцёл сьв. Казімера ў Вільні, як і мноства іншых касьцёлаў на тэрыторыі краіны, пасля паўстаньня Каліноўскага быў пераабсталяваны ў праваслаўную царкву. На здымку Сяргея Пракудзіна-Горскага: Мікалаеўскі катэдральны сабор у Вільні, былы касьцёл сьв. Казімера. 1912.